



AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha Ayverdi

Galip Çolakoglu

Nesterin Dirvana

René Guénon (Ter. : Mustafa Tahralı) *noksan*

Haydar Sanal

Muhiddin Serin

Mustafa Tahralı

Fevziye Abdullah Tansel

Yıl : 10

Temmuz 1981

Sayı : 3

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Endülüs, Gurbette İslâm	5
İspanya'da Arap - İslâm Tesîri	16
Gazel	34
Fuad Köprülü'nün La Fontaine'in Tercemelerinden Sâdeleştirdiği İlk Şiiri	35
Hattat Aziz Efendi	46
Nefsini Bil	René Guénon (Abdülvâhid Yahyâ) (Ter. : Mustafa Tahralı) 70/2000
Kubbedeki Hoş Sedâ : Münir Nureddin	66
Hocamız Münir Nureddin Selçuk	73
Haberler	74

ENDÜLÜS, GURBETTE İSLÂM

İşbu Teblig, Sâmiha AYVERDİ tarafından 21 - 23 Mart 1980 târihlerinde, 1400 Hicri takvimin değişmesi vesilesi ile Libya tarafından, İspanya'nın Sevil şehrinde tertib edilen konferans için hazırlanmıştır.

Şurada, bir iman merkezinin heyecânı etrâfında toplanmış bulunan dindâşlarımı Hak selâmı ile selâmlarken, böyle bir toplantıya iştirâk etmek fırsatını vermiş olan muhterem zevâta da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Öyle ki, yeni bir asrın, İslâm âlemine söyleyeceği söz, göstereceği yol, tutacağı ışık, tahminlerin üstünde büyük olabilir. Yeter ki bir mâide gibi müslüman coğrafyası üstüne inmiş olan bu nîmetin kadrini bilmek ve onu, zümre, şahıs ve politik menfaatlerin günûbirlik ve sâde - suya emel ve rekâbet ihtirasları ile değışmemek gerek.

Bir vahdet ve insanlık dini olan İslâm'ın birlik ve berâberlik anlayışını, ednâ iştiâh ve şehvetlere değışmek ne yazık ne günâh...

Dikkat etmek gerek ki, o Men ü Selvâyı, o ilâhî mâideyi beğenmeyen eski kavimler gibi, İslâm da, soğan sarmısak mesâbesinde olan nefsânî istek ve menfaatlerin tamâhına düşerek, bu nimeti geri çevirmek gafletine kapılmasını.



İşbu konferansa dâvet edilişimizin başlıca sebebi, İslâmiyet'in yeryüzüne getirmiş olduğu ilim, irfan, hikmet, sanâyî ve teknik gibi akli ve nakli sermâyelerden söz etmek ve mâzînin bu iftiharlar çizgisi üstünde kısaca durmaktır.

Ama bütün bunları konuşmak üzere sanki şu anda İspanya'nın Sevil şehrinde değilim de, kudretli hükümdar I. Abdurrahman'ın Kurtuba'daki bahçesine diktirdiği hurma ağacının altında gibiyim.

Bu şâir hükümdârın Afrika'dan getirtip Endülüs topraklarına diktirdiği hurma ağacına: Ey hurma ağacı! Sen de benim gibi buraların yabancısısın. Ah... İçimi kemiren endişeleri bir hissetsen, tıpkı benim gibi gözyaşları dökerdin dediği sözü, şu anda ben de tekrarlamak istiyorum.

Evet, o hurma ağacı gibi, biz de buraların yabancısıyız. Bir zamanlar ilmin, hünerin, san'atın, zarâfetin, refah, adâlet ve medeniyetin çiçeklendiği bu topraklarda biz şu anda belki o hurma ağacından daha da garibiz.

Garibiz. Zirâ İslâm dünyâsı mahzun ve yaralıdır. Bu dağınık, bu zedelenmiş muazzam vücut, sağlığına kastetmiş menfi güçlerin hâlen zebûnudur. İstikbâli ve âkibeti hakkında, dostları değil düşmanları hüküm vermekte, onu, dertli ve hasta görmekten menfaati olan kuvvetler idâre etmektedir.

Ama ne yazık ki bu çileye ve bu esârete kendisinin sebep olduğunu farkederek, selâmetinin, nifakta değil, ihlâslı bir birlikte olduğunu da görememektedir.



Biz, müslüman bir ana babanın evlâdı olarak dünyâya gelmiş olmakla, İslâm'ı hazır bulduk ve bir mirasyedi gibi onu rastgele savurarak rehâvete düştük. Bu mirâsı, daha

nice 1400 seneler sonra gelecek olanlar da hazır bulacaklardır. Fakat İslâm imânının köklerini derinlere götürmek yolunda Resûlullâh'ın muhteşem azmini, müşrik ve münâfıklardan çektiklerini düşünüp de, onu utandırmayan bir ümmet olmak gayretini göstermekte miyiz? O Allâh'ın Resûlü ile berâber can baş fedâ etmiş ashâbına, yârânına, mücâhid ve sevdiklerine bir benzer tarafımız var mı?

Bir ahlâk âbidesi olan Resûlullah, gazâları küçük muhârebe, nefisle savaşı ise büyük muhârebe diye vasıflandırıyor ve ümmetinin de kendi ahlâkını örnek almasını istiyor. Ferdlerin, kütlelerin ve dahî dünyânın huzur ve selâmeti nâmına tek devâ bu olduğu için...



Resûl-i Ekrem, kendisine vahiy gelmeden evvel, kavmi içinde rahat, varlıklı, gözde ve itibarlı bir mevkiin sâhibi idi. Lâkin nübüvvet ve resâletini ilân ettikten sonra, hemen hemen bütün ülkenin gazap, şiddet ve inkâr oklarına hedef oluverdi.

Bunun böyle olacağını da biliyordu. Kureyşin büyükleri, karşısına geçerek onu dâvâsından döndürmek yolunda, dünyâlığın her türlüünü teklif eder oldular. Fakat O, bir nefsânî dâvânın elçisi değil, Hak dâvâsının elçisi idi. Bütün vaat ve teklifleri bir kalemde reddedip, bir elinde Kur'an-ı Kerim, bir elinde kılıç, mehâbetli bir cesâretle ortaya çıktı. Mademki kendisine Nâmûs-ı Ekber görünmüş ve: «ikra' bismi rabbikel-lezi halak» * âyet-i kerimesiyle gelmişti. Şu hâlde kendisine de peygamberâne bir tevâzu, tahammül ve celâdetle, kütleleri Allâh'ın birliğine dâvet etmesi gerekmekte idi.

Ne ki, Kâbe bir puthâne idi. Orası şirk ve küfürden temizlenmeden, buraya Allâh'ın birliği sancağı nasıl dikilirdi? Böyle bir teşebbüs ise, Arap yarımadasının asırlar boyu kökleşmiş an'ane ve âdetlerine karşı gelmek, içtimâî ve iktisâdî hayatlarına en ağır darbeyi vurmak demekti.

Şu nakledilenler, 1400 sene evvele âittir. O zaman ve orada cereyân etmiş ve bitmiştir, diyemeyiz. Zirâ bugün de gönülle-

* 'Alak Sûresi, 1. âyet. «Yaratan Rabb'inin ismiyle oku!»

rimiz kâbesinin putlarla dolu olduğu bir gerçek. Öyle ki, ferd olarak da, cemâat ve millet olarak da, hırs, gazab, fesat, yalan, riyâ, gaflet ve menfaat yollu nefis putlarına tapmakla, Ahlâk-ı Muhammedî istikâmetinde yaşamaktan mahrum bulunuyoruz.

Gönül kâbemizde tevhid sancağının açılması ve bu sancağın altına da bütün İslâm milletlerinin girebilmesi için, o putları kırarak ümmet-i Muhammed denmeğe hak kazanmaktan gayri ne yol, ne çâre vardır?



Neden, İslâm dünyasının şiddetle muhtâc olduğu birlik ve berâberlik fikri üstünde bu kadar ısrarla durmak vaziyetinde bulunuyoruz?

Bulunuyoruz? Çünkü gözümüzü de gönlümüzü de dikmeye mecbûr olduğumuz rehber fikir, Kur'an ahlâkı ile zırhlanmış olan Resûlullah'dan gelmektedir.

Öyle ki Arap yarımadasının putperest, mağrur ve şımarık kütlelerini kısa zamanda tevhid teknesi içinde yoğurmaya muvaffak olmanın sırrı, onun birlik ve berâberlik politikası ile işaretlenmiştir.

Bedâyetde Mekke müşriklerine öncülük eden ve İslâmiyet'e büyük zarârı dokunmuş bulunan Ebû Süfyan, artık mücâdele ve mukâvemetinin işe yaramaz olduğuna kanâat getirince, tek çıkar yolun, İslâmiyet'i kabulde bulunduğunu görerek müslüman olunca, Resûlullah, bu kılıç müslümanına iltifat ve teveccüh göstermiş hattâ Mekke'nin fethinde, onun evine sığınanları, mescide ilticâ etmiş kimseler gibi tutarak, tâkib ve tecâvüzden ırak tutmuş, Tâif gazâsından sonra da, oğulları Muâviye ve kardeşine yüzer deve ile kırkar okka gümüş vermiştir.

Bu cömert muâmele, muhâcirin ve ensar arasında pek hoş karşılanmayarak, kendilerinin İslâm dâvâsında tâ baştan bu yana, canbaş oynatmış fedâiler oldukları hâlde, bu azılı Kureyşlilerin mala mülke garkedilişlerini yadırgamışlardı.

Bu kınayıştâ, Resûlullâh'a karşı gelmekten ziyâde, bir mahzûn oluş ve bir üzüntü bulunduğunu bilen Hazret-i Muhammed'in de, yârânına cevâbı şu olmuştu : «Bir müddet evvel küfürden kurtulmuş olanlara İslâmiyet'te karar etmeleri için

mal veriyorum. Onların koyun ve develerle doymuş olmalarına karşılık, Allah Resûlî'nün size yakınlığı ve dostluğu daha şerefli değil mi?»

Vahşi de, Ebû Süfyan'ın karısının kölesi idi. Hazret-i Hamza'nın ciğerlerini çıkarması, Resûl-i Ekrem'in elemi ni mûcib olmuş bulunmasına rağmen, günün birinde bu adam nedâmet ve mahcûbiyetle müslüman olmak isteyince, bu sâyede ona ve kıyâmete kadar bütün günahkârlara ümit ve teselli kapısı açan «lâ taknatû min rahmetillah innallaha yağfirüz zünube cemian innehû hüve'l-gafûru'r-rahim» * âyeti kerimesi nâzil olmuştu.

İşte Resûlullâh'ın yaşayarak ümmetine gösterdiği yol, bu birlik, af ve müsâmaha yoludur.

Yol o yol amma, bize, o yolun yolcuları sayılacak müslümanlar denir mi? Tevekkeli Pakistanlı Şâir İkbâl : Kabahat İslâmîyet'te değil, bizim müslümanlığımızda... dememiştir.

Ensâr isek de, muhâcirin isek de, Türk, Arap, Asyalı, Afrikalı, hülâsa beş kıt'anın ayrı milletlerinden isek de, birlikçi iman ve Muhammedi ahlâk ile birbirimize yaslanıp, el ele gönül gönüle İslâm teknesi içinde tek hamur olmaya mecbûruz.

Yoksa, bütün bunları konuşmanın ve 1400 sene evvelki mâcerâdan söz etmenin hattâ İslâm medeniyetinin beşeriyete hediye etmiş olduğu akli ve nakli sermâye dağarcığını dünyânın gözleri önüne sermenin, yekpâreliğini kaybetmiş müslüman milletlere bir fayda getireceği söylenemez. Bu, olsa olsa, o asırları övmek ve geçmişle övünmekten ibâret kalır.

Asıl mes'ele, Resûlullâh'ın beşeriyete getirdiği temel prensipleri günümüzün şartları içinde yaşamaktır. Aksi takdirde yapılan iş, İslâm târihinden sahifeler çevirmekten ileri geçemez.



Mâmafih bugün İslâm coğrafyası nasıl güçsüz, perişan ve dağınık ise, teknik hârikaların icatçısı olmasına rağmen

* Zümer Sûresi, 53 âyet. «Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Allah bütün günahları affeder. O Gafûr ve Rahim'dir.»

materyalist Batı da mânen mefluç ve yatalaktır. Zirâ insanlığın belkemiği olan tevhide yabancı, hattâ düşmandır. İşte bu yüzden maddenin kölesi, vücûde getirdiği icatlarının esiri bulunmaktadır. Ne yazık ki içine kapandığı teknolojik kal'asının karanlığında ne bir mâneviyat şimşegi çıkmakta ne de bir aydınlatıcı kıvılcım olsun parlamaktadır.

İslâm'ın zuhûru ve yayılışı asırlarında koyu bir cehâlet hattâ vahşet içinde olan Batı, tevhidci İslâm kültür ve medeniyetini bir atlama taşı yaparak, hazır ne bulmuşsa almış, sonra da, nankör evlât psikolojisi ile, sütünü emdiği anasını ve ekmeğini yediği babasını inkâr edivermiştir. Ama iş inkârla kalsa gene de iyi... Üstelik düşman kesilmiş ve onu, maddeci gücü ile kısıkvrak bağlayıp âdetâ mumlayalamıştır.



Mademki bu konferansla bizden istenen, müslüman Şark'ın arz-ı meskûna yaptığı tesire, kısa çizgilerle de olsa, temâs etmektir ve mademki şu anda İspanya topraklarında bulunuyoruz. O hâlde Endülüs hâkimiyetinin kültür ve medeniyetinden bahsetmekle, ilk adımı atmış olalım.

Bilindiği gibi 711 senesinde Târik bin Ziyad, İspanya Vizigotlarının kaderini tâyin eden muhârebe ile, uzun asırlar sürecektir olan müslüman hâkimiyetini bu memlekette tesis etmiştir. Müslümanlar, her istilâ ettikleri ülkelerde olduğu gibi, bura yerli halkının mallarına, kilise ve hâkimlerine dokunmadılar. «Hiç bir gâlip millet mağlûplarına, müslümanlar kadar insafli ve müsâmahalı hareket etmemiştir.»¹

Vizigot devletinin iç mücâdeleler ve taht kavgalarıyla perişan memleketi, kısa zamanda yeryüzünün en mâmur ülkesi oluvermişti.

Endülüs'ün hâkimiyet ve medeniyeti en üst seviyede ilerlerken, bir yandan da îmar, ticâret ve sanâyî hayâtı görülmemiş bir noktaya ulaşmış bulunuyordu. İstihsâl olunan mâdenler, yapılan silahlar, dokunan kumaşlar, işlenen deriler, ülkeler arası devamlı ihrâc ediliyordu. Bayındırlık işleri ise, Romalılar'ı

1 Ernest Renan; Averroes, Paris 1866.

geride bırakacak bir üstünlük arz ediyor, köprüler, kanallar, hastahâneler, hanlar, câmiler, bağ ve bahçeler, akla durgunluk verecek ölçüye erişmiş bulunuyordu. Kezâ Avrupa'nın hiç bir ülkesinde, cemiyeti böylesine sağlama almış kânunnâmeler görülmüş değildi.

İşte bu üstün İslâm medeniyeti, bendini yıkan sular gibi, civar memleketlerde ve bütün Avrupa'da tesirini göstermişti. Levi - Provençal, Gordonne, Acin Palacios, Morenô gibi yazarların tetkiklerinden başka, çağdaş ilim adamlarından Malaziya Milli Üniversitesi Arapça ve İslâm Medeniyeti profesörlerinden felsefe doktoru Muhammed Abdülcebbar Beg'in araştırmalarından öğrendiğimize göre, Arapça'dan Malaya diline sayısı yüzleri aşkın kelime geçmiştir. Ama bu kıymetli ilim adamı, Malaya dilinden başka, daha 24 Asya, Afrika ve Avrupa ülkelerinin de Arapça'dan büyük mikyasta kelime aldığını, bu gün Arap kavmi yüz milyon ise, Arap asıllı olmayan milletlerin dillerinde Arapça'dan alınmış hesapsız kelime bulunduğunu söyledikten sonra, yalnız İngilizceye mâl olmuş bin Arapça kelime bulunduğunu ve Anglo Saksonların bu kelimeleri dünyânın her tarafına taşıması olduğunu söylemektedir.²

İspanyol diline solüsyon hâlinde karışan Arapça, bilhassa bu yolla Avrupa dillerine girmiştir. Şu da var ki o devirde Arapça, Lâtinceyi de âdetâ unutturmuş, hattâ konsillerin kararları bile Arapça'ya tercüme edilir olmuştur.

Bir üstün irfânı zirveleştiren Arap kültürü, Pirene dağlarını aşarak Fransa'ya İtalya ve Sicilya'ya da geçmiş, derebeyleri, genç prenslerini Sicilya medreselerine gönderir olmuşlar, hattâ bunlar, zihni bilgileri aldıkları müslümanların yaşayış şeklini bile taklid ederek kılık kıyâfetlerinde dahî Arapları örnek tutmuşlardır.



Fakat İslâm kültürünün tek merkezi Endülüs değildi. İslâm'ın, Devr-i Saâdetle başlayan yayılışı, iç ve dış gâileler

2 Muhammed Abduljabbar Beg, 1979 Kuala Lumpur, Arabic Loan-Words in Malay A comparative Study, Second Re. Ed.

yüzünden iskelet hâline gelmiş Sâsâni ve Şarki Roma İmparatorluklarının siyâsî, askerî, iktisâdî ve içtimâî plânda soluğu kesilmiş devrine rastlar.

Sanki hezimetlerinin intikâmını almak ister gibi, teb'asını ezdikçe ezen bu iki büyük devlet halkı da, sınırlarını zorlayan Arap ordularını kurtarıcı olarak benimser. Zîrâ İslâm, adım attığı bütün ülkelerde emperyalist emeller gütmemiş, içtimâî nizam ve adâlet götürerek, kütlelere İlâ-yı Kelimetullah şevkını getirmiştir.

Hâlbuki gâlip İslâm ordularını âdetâ bağırlarına basan bu kütlelerin efendilerine, Hazret-i Muhammed, Mekke fet-hinden evvel elçiler göndermiş, kendisini Allâh'ın Resûlü olarak tanıtarak dine dâvet etmiş bulunuyordu. Fakat gerek Bizans gerek İran İmparatorları ve gerek Mısır Umûmî Vâlisi, o zamâna kadar adı sanı duyulmamış bu meğhul sese cevap vermek lüzûmunu dahî hissetmeden, elçileri geri çevirmişlerdir.



İlâhî olduğu kadar beşerî de olan İslâm dininin ve dolayısıyla de fütûhat ve medeniyetinin temeli, İlâ-yı Kelimetullah gibi üstün bir prensibe oturduğu için, yer yüzünde eşsizdi. İşte bu birlikçi prensip de, iyi teşkilâtlanmış idâreciler, kahraman kumandanlar, dünyâ çapında ilim adamları, yazarlar, san'at, sanâyî erbâbı ve tâcirler şebekesiyle örülüp sağlama alınmış bulunuyordu.

Ama asıl mühim olan, İslâm'ın tâze, coşkun ve samimi heyecânı ile zırhlanarak örgüleşmiş bulunan bu iman ordusu, ne yapmış ve ne yapmak istemişse, hep İlâ-yı Kelimetullah aşkından kuvvet, şevk ve cesâret almış, fiilini kavlini ve kendini hep bu gâyeye adayarak yapmıştır.



Bir Greko-Romen kültürünün mirascısı olan İslâm, bu put-perest ilme hidâyet kisvesi giydirerek, âdetâ onu Batı'nın gözlerini açacağı zamanlar için muhâfaza ve tedvin etmiştir.

Bir irfan ve medeniyet merkezi olan Bağdad, matematik, astronomi, tabîî ilimler, fizik, kimya, târih, coğrafya gibi akli

bilgiler kadar, hukuk, felsefe, kelâm gibi nakli ilimlerin de bereketlenip dünyâ fikir ve iman âleminin göz kamaştırıcı ışığını verdiği bir zirvedir.

San'at, sanâyî ve ticâret metâ'ları ise, gene dünyânın çeşitli medeniyet merkezlerine kervanlarla hep buradan taşınmış ve yayılmıştır.

Bu arada, târihin işaret ettiği bir noktanın üstünde de kısaca durmak istersek, kendi kendimize şu suâli sormamız icâb eder: Neden müslüman fâtihler, fethettikleri ülkelerin kültür ve medeniyetleri tarafından temsil edilip eritilmemiştir?

Öyle ki, târihin dikkatimizi çektiği bu nokta, çok defâ mağlûpların, kendilerini yenen düşmanı asimile ettiği keyfiyettir. Böylece de bu gâlipler, zâtî bünyelerinden öterek, istilâ ettikleri kavmin kültür ve medeniyeti içinde kaybolup gitmişlerdir. Cermenlerin Romalılarla temâs eder etmez Romalılaşmaları gibi. Çini mağlûb eden Moğolların, yarım asır geçmeden âdetâ Çin medeniyetini devâm ettirmek vazîfesiyle bu topraklara girmiş olmaları gibi... Gene bir stepler süvârisi olan bu kavmin Anadolu'yu yakıp yıktıktan sonra, Selçuklu İmparatorluğu'nun ince ve işlenmiş kültür ve medeniyeti içinde silinip gitmeleri gibi...

Fakat Araplar için târih aynı iddiada bulunamaz. Bu gerçeği Henri Pirenne şöyle izâh etmektedir: «Cermenlerin, hristiyan olan Roma İmparatorluğu'na kabûl ettirecek bir şeyleri yoktu. Hâlbuki Araplar, yepyeni bir iman ile harekete geçmişlerdi. İşte yalnız bu, onları temsil edilmez hâle getiriyordu. Bu yüzden de, mağlûb ettikleri medeniyetler karşısında, Cermenler gibi kendilerini korumak lüzûmunu hissetmiyorlardı. Aksine, büyük bir sür'atle İslâm medeniyetini kabûl ediyorlardı³.



Şimdiye kadar, kısa da olsa, İslâm medeniyetinin Batı'ya olan tesirinden söz ettik. Zirâ bizden istenen ana mevzû buydu.

3 Henri Pirenne, Mahomet et Charlemagne, Paris 1939 (Haydar Bammât, İslâmiyetin Mânevî ve Kültürel Değerleri, Bahadır Dülger, s. 68-69).

Fakat yukarıda da söylemiş olduğumuz gibi, târihi ve mâziyi kurcalamak ve onunla iftihar etmek, belki bir dereceye kadar her müslümanın hakkıdır. Lâkin geçmişle övünmenin bu gün İslâm âlemine hiçbir faydası yoktur.

Yeni bir diriliş, bir (bâ's ü bâdel mevt) için, mutlakâ İslâm coğrafyasını bölük bölük etmiş siyâsî hudutların üstünden aşp, İlâ-yi Kelimetullah aşkı ve ilâhî birlik şevki ile tek cephe ve tek kal'a hâline gelmek, sonra da, içine nefsânî menfaatler karışmamış Muhammedi bir azim ve gayretle çalışmak gerekmektedir.

Müslüman milletler bilmelidir ki, politik rekâbet ve menfaatlerine destek umarak şeytânî suflörlerinin tâlimâtı gereğince fedâ ettikleri İslâmî değerler, tek gâye etrâfında birleşmeyi başardıkları gün, onları bu yabancı milletlerin güçlerine sığınmaktan bekledikleri menfaatin çok üstünde bir zafere götürecektir.



Ancak şu da ne hazin ki, amelî neticesi olmayan bütün bu platonik temennî ve tavsiyelerin, İslâm birliğini kurmakta fiilî tesiri yoktur. Zirâ ısmarlama fikir adamı, ısmarlama ahlâk adamı ve ısmarlama iman adamı bulunamayacağına göre, fikren de mânen de darmadağınık olan İslâm âleminin ipuçlarını yakalayıp birleştirecek bir merkezi otoriteyi, dört başı mâmur ulu bir rehberi, temennî ve tavsiyelerle kazanmak düşünülemez.

Onun için de, her ne kadar yüreklerimiz yansa ve feryatlarımız yükselse de, kendi şart ve menfaat kaygıları içinde hapsolup kalmış gâfil siyasetçilerin gürültülü dünyâsı içinde, bu sesler ve bu sözler unufak olacak ve tatbik sâhasına çıkmayacaktır.

Hattâ Kur'ân-ı Kerim'de Allah kelâmının, hadislerde Allah Elçisi'nin ümmet-i Muhammedi birlik ve berâberliğe çağıran sesinin, şu gökkubbe altında kıyâmete kadar çınladığını duyan olmayacak, duyanların zihinlerinde de bir gölge gibi yer tutmayacaktır.

Şu hâlde Allâh'a niyaz edelim de İslâm âlemine şahsî ve nefsânî bağlarından kurtulmuş ve Resûlullâh'ın örnek ahlâkî iliklerine işlemiş bir ilmi kemâl ve mânevî cemâl sâhibini göndersin. Tâ ki bu merkez etrâfında peteklenecek olan İslâm, maddesini de mânâsını da saran gaflet perdelerini yırtarak kendine gelsin.



Sözümüzü, Türk mizah târihinin büyük ismi Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasıyla bitirmek istiyorum : Şöyleki, bir gün Hocanın canı helva istemiş. Fakat parası yok ki lüzumlu malzemeyi tedârik etsin. Düşünceli düşünceli bakkalın yolunu tutmuş ve adama : Bu yağ senin mi? diye sormuş. Cevap, evet. Ya bu şeker bu un? Onlar da benim... karşılığını alınca : Öyle ise neden helva yapıp yemiyorsun demiş.

Bu gün İslâm'ın elinde, İlâ-yi Kelimetullah adına karılıp karıştırılacak birlik helvasının bütün zahiresi mevcut bulunuyor. Ancak, onun miyânesini getirip ağız tadı hâline koyacak bir el gerek. Tâ ki İslâm âlemini, maddeci dünyânın kuklası olmaktan ve başkalarının yağına şekerine ununa imrenmekten kurtarsın vesselâm.

İSPANYA'DA ARAP - İSLÂM TESİRİ

Prof. Dr. Nesterin DİRVANA

Efendim,

Evvelâ bu konuşmayı bir konferans değil, bir sohbet olarak kabûl etmenizi ricâ edeceğim. İspanya'da talebe olarak bulunduğum zaman, tetkik etmek fırsatını elde ettiğim bâzı mes'elelerden ve hâtıralarımdan size bahsedeceğim.

Bugün Endülüs dendiğinde, İspanya'nın cenûbu kastedilir. Araplar ise, tâ şimâle uzanan çok daha geniş topraklara bu ismi verirlermiş. Endülüs deyince hemen raks, kastanyet, gül, şal gibi şeyler aklımıza gelir. Maalesef büyük şâir Yahyâ Kemâl de, Madrid'de sefir bulunduğu sıralarda, bunu böyle kabûl etmiş, târihe derin vukûfu ve merâkına rağmen, Endülüs - Arap medeniyeti ile İspanyol medeniyeti arasındaki münâsebetler üzerine bir araştırma yapmamıştır. Buna her zaman esef ve hayret etmişimdir. Kendisi bu mevzûa eğilseydi, bizim için fevkalâde kıymetli olurdu.

Benim İspanya'ya karşı duyduğum alâka ve oraya talebe olarak gitmemin sebebi, babamın daha ben doğmadan evvel genç bir hâriciye kâtibi olarak orada beş sene geçirmiş, İspanyolca öğrenmiş ve biraz da bana öğretmiş olmasıdır. O nesil, oldukça Arapça da bildiği için, babam vakit buldukça kütüp-

hânelerde çalışmış, notlar almış, hattâ tercümeler yapmış. Fakat henüz bekâr olduğu ve memûriyetle dışarlarda dolıştığı için, kitaplarını Edirne'deki evinde bırakmış. Kendisi yokken bir yangın çıkıyor, evdekiler evvelâ şilte, yorgan, eşya kurtarmaya çalışıyor; o arada kitaplar ve bütün notlar kül oluyor. Emeklerinin böylece hebâ olmasına pek üzülen babam, bize İspanya'dan çok bahsederdi. 1954'de bana bir burs verildi ve Avrupa'nın en eski dört üniversitesinden biri olan, İspanya'nın Oxford'u sayılan, Salamanca Üniversitesi'ne gittim.

Endülüs ismi nereden geliyor? Aslı Arapça değil. Bilindiği gibi bölünüp zayıflayan Roma İmparatorluğu'na son darbeyi, V. asırda Orta - Asya'dan kopup gelen Avrupalıların «*Barbar İstîlâsı*» dedikleri Cermen akınları indiriyor. Bu muhtelif kavimlerin ayrı ayrı isimleri var. Bütün Avrupa'ya dağılıyorlar ve çok defâ gittikleri yerlere adlarını veriyorlar. Meselâ evvelce Gallia olan Fransa, adını Frank'lardan alıyor; Venedik civârına, Lombard'lar yerleşiyor, oraya, Lombardia deniliyor. İspanya'ya da Vizigot'lar (Wisigoths) ve Vandallar geliyor; birinciler şimâle, Toledo civarına, ikinciler cenûba, Romalılar zamânında *Betica* denilen bu bölgeye *Vandalusia* (Vandalların memleketi) deniliyor. Araplar zamânında bu isim «*El Endülüs*» şeklini almıştır.

Vizigotlar geldiğinde, halk, çoktan lâtinleşmiş ve hristiyan olmuştu. Onlar da, kısa zamanda, bu dini kabûl etmişlerdi; zîrâ kilisenin siyâseti, bu yeni gelen Cermenlerin başlarına, hükümdar mevkiinde olanlara, halkın kendilerine itâat etmesi için hristiyan olmalarını telkin etmekte. Böylece piskoposlar onlara yanaşiyor ve kilise'nin menfaatlerini koruyorlar. Ancak İspanya'da katolik kilise'nin reddettiği bir mezhep: Arianizm, V. ve VI. asırlarda çok yaygın. Bu sebepten hristiyanlar arasında şiddetli mücâdeleler oluyor. Bir İspanyol müverrihine göre hristiyanlar Toledo'da, Neron'un Roma'da akıttığı kadar hristiyan kanı akıtmışlar. Lâtince Toletum, sonra Arapça Tulâtü denilen bugünkü Toledo, evvelâ küçük bir askerî karakol imiş, sonra mühimce bir hristiyanlık merkezi, Vizigot kralları zamânında da pâyitaht olmuş. Fakat Vizigotlar gelir gelmez ahâliye çok fenâ muâmele etmişler. Bir defâ ırk ayırımı koymuşlar, sonra bütün haklar muzaffer ordularındır diye yerli

halka hiçbir hak tanımamışlar, idâreye karıştırmamışlar, memûriyete almamışlar. Bu zulümden bıkan halk, Arapların gelişine âdeta sevinmiş, onlar da şimâle doğru çok çabuk ilerliyebilmişler.

Arapların, İspanya'ya 711'de geçtiğini biliyoruz. Cebelü't-Târik'a adını veren Târik'ı, Musâ-bin-Nusayır gönderiyor. Kendisi Afrika'da kalıyor. Fakat kısa zamanda aralarında rekâbet başgösteriyor. Fetih gerçekleşince Musa, gidip ganîmetleri Târik'ın elinden almak istiyor. Ne ise ki Afrika'daki bâzı emirler, müdâhale edip, onları barıştırıyor. İspanya'nın fethini, İspanyol müverrihleri şöyle anlatır: son Vizigot kralı Roderic, Cebelü't-Târik Vâlisi, Kont Jülien'in kızını iğfâl etmiştir. Şerefi lekelenen Kont Julien intikâm almak için Araplara yardım etmiş. Bu rivâyete bâzı Arap yazarlar da inanmıştır, pek çoğu ise bunun, Arapların zaferini gölgelemek için uydu-rulan bir masal olduğunu söylerler. Bu hikâye destanlarda, bir çok şiir ve halk şarkılarında yer almıştır. Kral Roderic, muhârebede ölmeyip dağlara kaçar, orada perişan bir hâlde ağlayarak dolaşırken bir keşiş rastlar, günah çıkartmak için onun önünde diz çöker. Keşiş ona: «Bir mezar kaz ve canlı canlı onun içine gir, günahlarının kefâretini ancak böyle ödeyebilirsin» der. Kral onun dediğini yapar ve mezarda kalbini uzun zaman bir yılan kemirir. Roderic hep inler: «Evet beni yiyor, evet beni yiyor, en çok günah işlediğim yerden». Bu «günah işlediği yer», onun kalbidir; kalbi temiz değilmiş, imansızmış. Nitekim, yüz bin kişilik ordusu, on bin kişilik Arap ordusuna yenilmiş. Arada bu kadar büyük fark var. Ama asıl büyük fark, Arapların iman kuvveti.

Büyük bir hamle yaparak, Araplar Toledo'ya kadar çıkıyorlar. Vizigot hâkimiyetinden çok çekmiş olan halk, onları hoş karşılıyor. Onlar da, gâyet âlicenap ve âdilâne davranıyorlar. Kiliselere, papazlara, Yahudilere ilişmiyorlar, yerli halka iyi muâmele ediyor ve onlara idâri vazifeler, memûriyetler veriyorlar. Hepsini hoşnut ediyorlar. O hızla Fransa'ya geçip şimâle doğru Poitiers'ye kadar varıyorlar. Rhône vâdisinden de epeyi ilerliyorlar. Fakat büyüyen Arap ordularında, tâ Muâviye zamânından beri birbirini sevmeyen kavimlerden asker var. Fransa'da Tours'a vardıkları zaman aralarında kavgalar çıkı-

yor, kumandanlarını dinlemez oluyorlar. 732'de büyük İmparator Charlemagne'nın dedesi olan Charles Martel adlı bir kumandan, Arapları bozguna uğrattıyor ve ric'ata mecbûr ediyor. Geride bıraktıkları yaralıları ve esirleri de Frank şövalyeleri kılıçtan geçiriyor. Bir rivâyete göre *Şehitler Vâdisi* denilen bu fâciânın yer aldığı bir vâdide hâlâ bu gün, bâzı geceler, şehitlerin rûhuna duâlar ve ezan sesi duyulurmuş. Fransa'da da bâzı Araplar kalmış ve yerli halka karışmış. Cenupta bâzı izleri bulunuyor. 1953 senesinde Narbonne şehrinde bir câmiin enkâzı bulundu. Fransızlar hayret ettiler : *«Arapların bu kadar kısa zamanda câmi inşâ ettiklerini bilmiyorduk, şimdi öğrendik»*, dediler. Bir çok Avrupalı târihçi ve yazar, *Araplar Fransa'dan püskürtülmeseydi medeniyet Avrupa'ya daha erken girerdi*, diyorlar.

Bugün İspanya'da, Araplardan kalan izler nelerdir? Ben İspanya'ya gittiğimde bu mevzûu pek merâk ediyordum. Evvelâ doğru Madrid'e inmiştim. Madrid, biliyorsunuz, nisbeten yeni bir şehir, Orta-Çağ'da küçük bir kasaba imiş. Araplar orada pek bulunmamışlar. İspanyol kralları da ancak XVI. asırda Madrid'i payitaht olarak kurmuşlar. Daha evvel her eyâleti memnûn etmek için birinden ötekine dolaşırlarmış, bir dâimi devlet merkezi yokmuş. Madrid'de, bu sebepten, Orta-Çağ'a âit eser yoktur. Yalnız sarayların civârında bir parkın adı *«Arab'ın Otağ Yeri»*'dir. Bir Arap emiri XI. asırda orada konaklamış bir müddet. Ama bütün İspanya'da olduğu gibi, Araplardan alınma sokak, mahalle isimleri boldur. Çünkü bu kelimeler İspanyol diline mâl olmuştur. Meselâ Madrid'in en işlek caddesi, şehrin kalbi, Alcalá Caddesi'dir. Şehri gezerken bir de *Şark Sarayı*'nı görmemi tavsiye ettiler. XVIII. asırda yapılmış olan bu saray, bir Şark eseri değildir. Pek meşhur olan silâh koleksiyonu galerisinde bana refâkat eden müze memûru, bir vitrinin önünde durarak : *«Size bir şey göstereyim»*, dedi, ve üstünde iki küçük kahverengi leke olan bürümcükten ufak boy bir gömleğe işâret ederek, böbürlenir bir tarzda : *«İnebahtı'da öldürdüğümüz Türk amirali Ali Paşa'nın gömleği»*, dedi. Benim ne milletten olduğumu tabîi bilmiyor. İrkildim ve dayanamayarak : *«Müezzin-zâde Ali Paşa'ya İnebahtı'da bir top alıp uçurmuş, şehit olmuş. Onun gömleği»*

olsa kan içinde olurdu. Ali Paşa, iri yarı idi. Hem de o zaman Osmanlı amirallerinin gömlekleri ipektendi. Her hâlde genç bir gemicinin gömleği, onun da önünde hürmetle eğiliyorum», deyiverdim. Mihmandârım fenâ bozuldu : «Ama, madam, siz bunları nereden biliyorsunuz?», diye sordu. «Ben Türküm», dedim, özür diledi.

Salamanca'da Araplar bir müddet bulunmuş, fakat onlardan kalma eser yok. İspanyol mimârisinde, bütün memlekette olduğu gibi, Arap tesiri görülüyor. Tabiat, eski Kastilya denilen bu bölgede, bizim Anadolu yaylasını pek andırır: iklim, nebatlar, söğüt ve kavaklar, sarı ırmak suları. Yalnız minare yerine çan kuleleri yükselir. Mevsim kıştı, lâpa lâpa kar yağıyor. Beni en iyi kız talebe yurduna yerleştirdiler. Buz gibi taş odalar, bir demir karyola, boyasız tahta masa ve iskemle. Tam bir manastır hücresi. Kalorifer şöyle dursun, bir soba bile yok. İçim ürperdi. Nasıl ısındığını sordum. Akşam yedide odalara birer tandır verdiklerini söylediler. Tandırı duymuş ama hiç kullanmamıştım, merakla bekledim. Araplardan kalan bu âdeti onlar zamanla «modernleştirmişler». İki katlı küçük bir yuvarlak masanın alt katında bir oyuk var, oraya minnâcık bir mangal yerleştiriliyor, masanın üstüne bir kalın örtü örtülüyor, ayaklarınızı bu örtünün altına koyup sırtınıza bir yün şâl almanız gerek. Ama benim yaptığım gibi yanılıp da ayak-kabılarınızı çıkarmazsanız az sonra deri kuruyup sıkmağa başlıyor, aba terlik giymek şart!

Yıkanmak ayrı bir mes'ele, bir duş var ama suyu ancak ılık, önünde buz gibi soğuk bir koridorda kuyruk yapılıyor. Baktım hasta olacağım, dayanamayıp rahatça bir otele çıktım, bizim para ile yedibuçuk lira idi. Benim talebe bursum bile buna yetiyordu. Hâlimden gâyet memnundum. Bir gün rektör bey beni arattı. Tek Türk olduğum için bana hep «la señora turca» diye hitâb ederlerdi.

— Türk hanım, dedi, siz otelde oturuyormuşsunuz, olmaz.

— Evet, efendim, dedim, ben Şarklıyım, o şartlara dayanamadım. Acaba otelin şöhreti fenâ mı?

— Kat'iyyen, çok iyidir. Ama otelde kalmak, arkadaşlarınıza karşı bir nevi gösteriş olur, lüks sayılır. Evlerine pansiyoner alan pek çok dul hanım vardır, onların yanında rahat edersiniz.

Ve bana uzunca bir adres listesi verdi. Hemen bu pansiyonları dolaşmağa koyuldum. Gâyet güzel yedi sekiz odalı evler, tam pansiyon ucuz mu ucuz. Hanımların hepsi dul ve yas içinde. «Ne diye kocasını yeni kaybetmiş bu kadınlara beni gönderirler, bu mâtem havasında insan bunalır», derdim kendi kendime. Meğer hepsinin kocası dâhilî harpte ölmüş. «Allah size böyle bir felâket göstermesin», derlerdi. «Dış düşmana karşı bir millet birleşir, birlikte mücâdele eder. Bizde âileler bölündü, birbirimizi vahşice katlettik, bundan daha korkunç bir şey olamaz.» Bu kadıncağızlar, son derece kapalı yaşarlardı. Taşrada sokağa çıkmaları âdetâ ayıp sayılırmış, ancak pazar sabahları kiliseye giderlerdi. Bâzı arkadaşlarım : «Yirmi sene sonra bu hanımlar kocalarına ağlıyor olamaz, her hâlde kendilerine ağlıyor olmalı», derlerdi! Bu eylerin hiç birinde yıkanma imkânı yoktu. Banyo odasını sorduğum vakit kadıncağızlar olmayacak bir istekle karşılaşmış gibi şaşırır : «Aaa, bakın öyle bir yerimiz yok», diye cevap verirlerdi. En nihâyet bir tânesine yıkanmadan nasıl yaptıklarını sordum : «Mutfakta bir tencere su ılındırır ve siliniriz», dedi. Bir sabah rektöre rastladım :

— Siz de Türk Hanım, çok müşkülpesentmişsiniz, koca bir liste verdim, hâlâ ev beğenemediniz, diye serzeniş etti.

— Vallâhi Rektör Bey, ev beğenmiyor değil, çok mütevâzî bir odaya râzıyım, ama biz temizliğe biraz meraklıyızdır, mutlakâ akarsu ile yıkanmalıyız, bu bizim tek lüksümüzdür, dedim.

— Siz müslümanlar, günde beş defâ akar su ile yıkanmak istersiniz, bizim İspanya'nın bütün suyu size yetmez, diye bir kahkaha attı. Ben de gülerek :

— Pekiyi ama Arapların hamamlarında bol su akarmış, o hamamlara ne oldu? dedim.

— Hamamlar târihe karıştı, Córdoba'ya veyâ Valencia'ya giderseniz birer nümûnesini görürsünüz.

Araya araya en nihâyet Matematik Enstitüsü'nün müdürünün kızı, konservatuarda hoca olan bir hanımın evinde, isteğimi buldum ve yerleştim.

Araplar gelir gelmez evvelâ su mes'elesini halletmişler, yalnız en küçük kasabaya kadar çarşı hamamı yapmakla kalmamışlar, feşkalâde bir sulama sistemi geliştirerek zirâatı

tanzim etmişler. Nereye gitseniz Arapların su değirmenlerinin, Arapların yaptığı köprülerin kalıntılarını gösteriyorlar. İspanyol dilinde suya âit Arapça pek çok kelime hâlâ yaşamakta, sarnıç, su deposu, musluk, testi gibi şeylerin karşılıkları Arapça'dan alınmış. Hamamlar husûsunda babam bir kütüphânedeki bir vesikaya rast geldiğini anlatmıştı. Gırnata Katolik krallara düştükten sonra, papazlar şöyle vaaz etmiş : «Yıkanmak Araplara biattır. Onlar, bu şeytânî icâdı, üzerinizdeki vaftiz suyunu silip hristiyanlıktan çıkarmak için kullandılar. Zinhar yıkanmayınız.» Bunun üzerine bir kısım câhil kimseler, kazma kürek ellerinde, hamamlara saldırmış. Bu mevzûda başka bir görüşü büyük İspanyol târihçisi Americo Castro naklediyor : 1086 senesinde oğlu prens Sancho, Araplara yenilerek, hayâtını kaybedince, babası VI. Alfonso, ihtiyar hey'etini toplayıp : «Biz hristiyan şövalyeleri artık eskisi gibi kuvvetli ve cengâver değiliz, niye bu zaafa düştük?», diye soruyor. Onlar da : «Bu, Arapların getirdiği hamam âdetindendir; hamama giden erkeklerde tâkat kalmıyor, ahlâkları bozuluyor», diye cevap veriyorlar. Onun üzerine kral, kendi topraklarındaki bütün hamamların yıktırılmasını emrediyor. Niye Araplarda tâkat kalıyor da hristiyanlarda kalmıyor, orasını pek düşünemiyorlar. Maamafih hamamların tamâmen ortadan kalkması epeyi zaman almış. Yine aynı İspanyol târihçi, en küçük şehirlerde bile çarşı hamamları bulunduğunu, bunların Lâtinceye çevrilen belediye nizamnâmeleriyle idâre edildiğini yazıyor. XIII. asırdan kalma bir nizamnâmede şu hususlar yer alıyor : Hamamı işleten, sabun, havlu, sıcak su temin etmek mecbûriyetindedir. Erkekler, kendilerine yardım etmek üzere, üç uşak yanlarına alabilirler, bunlar bedâva yıkanır. Hanımlara refâkat eden hizmetçiler de bedâva yıkanır. Hamamlar haftada üç gün kadınlara, dört gün erkeklerle tahsis edilmiştir. Hamamda hırsızlık yapanın bir kulağı kesilir. Ayrıca hamama nasıl gidileceği, orada nasıl hareket edileceği tafsilâtla anlatılmaktadır.

Yine târihçi Americo Castro : «Araplar İspanya'dan ayrıldıktan sonra, XIX. asra kadar, Avrupa yıkanmayı unuttu», diyor. Yiyecek, içecek husûsunda da kayıtlar mevcut. XII. asırda yaşayan İbn-i Abdun isimli birinin, sonradan Lâtince'ye ve İspanyolca'ya çevrilmiş Arapça bir eseri var. O zaman çok

işlek ve zengin bir liman olan *İşbiliye* (Sevilla)'de, temizliğin nasıl sağlandığını anlatıyor ve diyor ki, sebzeler, havuçtan marula kadar hepsini sayıyor. Kat'iyyen yıkanmadan yenilemez. Onları durgun sularda, havuzda yıkamayınız, akar suda bol bol yıkayınız. Çiftçilere ve köylüye bu hıfz-ı sıhha kâidele-
rinin öğretilmesi ve onların korunması şarttır.

Size garip gelecek diğer bir âdet, yerleşmiş hristiyanların arasında, müslümanlar gibi ölülerini gasletmek. Bakıyoruz XIII. asırda yazılmış bir İspanyol destânında, bir kont, rakibi diğer bir hristiyan kontu öldürdükten sonra, onun nâşını merâsimle ve duâlarla yıkatıp ipekler giydirdikten sonra defnettiriyor (*Poema de Fernan González*).

Crónica General adlı târihi metinlerde, Yahudilerin bile bu âdeti müslümanlardan aldıkları söylenmektedir. Daha bir çok yerde buna benzer ifâdeler var. Sonradan papazlar buna karşı çıkmışlar. Galicia'da bir piskopos kiliselere bir tâmim gönderiyor: «Bu kiliselerde birisi ölünce, onun imânından emin olmayanlar, bütün vücûdunu yıkayarak günahlarından arındırdıklarını sanırlar. Kıllarını traş edip büyü yapmak için saklarlar. Bu müslüman ve Yahudi âdetlerini, hristiyanlar tatbik etmeye devâm ederse hepsini aforoz edin.» Bu tehdite rağmen müslüman âdetleri Gırnata düştükten sonra da bir müddet sürmüş.

İspanya'nın ilk milli destânı olan «*Poema de Mio Cid*»'de, büyük kahramanları Rodrigo de Bivar, bu, hristiyan adıyla değil, Arapça bir kelime olan *El Cid* (Al Sidi) diye çağırılıyor. Hristiyanlar, boyuna mühim şahıslara «ya Sidi» diye hitâb ediyorlar. Prensler, kontlar, selâmlaşırken derviş usûlü birbirinin omuzunu öpüyor. Ganîmetler, Kur'ân'ın emirlerine göre paylaşılıyor.

Nisan ayında, üç hafta Paskalya tâtili vardı. Ben de bu fırsattan istifâde ederek Endülüs'e gittim. Evvelâ Kurtuba'daki büyük câmiî ziyâret ettim. Bir mucize olarak hristiyanların elinden kurtulan bu emsâlsiz eser de, pek çok câmiler gibi yıktırılmak istenmiş. Bu yolda emir verildiği sırada İtalya'dan gelen ince zevk sâhibi bir piskopos: «Aman ne yapıyorsunuz, biz bu güzellikte bir eser bunun yerine koyamayız, yıkmadan kilise olarak kullanalım», demiş. Mısır câmileri tarzında yapı-

lan Kurtuba Câmii, gâyet zarif sütunlarla uzunlamasına ondokuz bölüme ayrılıp, ondokuz kapı ile meşhur «Nârenciye Bahçesi»ne açılmış, aynı tertipte yeşillikten yollar, sütunların ve câmiin devâmı olarak uzanır, gidermiş. Kilise loş olmalıdır mülâhazası ile bu kapıların onsekizi örülmüş, bâzı sütunlar sökölüp câmiin içine şapeller yerleştirilmiş, cânım ahşap tavanlar tonoslar arkasına saklanmış. Belediye meclisi bu değişikliklere şiddetle karşı çıkmış, hattâ bu yıkma işlerinde çalışacak işçileri ölüm cezâsı ile tehdit etmiş. Bu sefer papazlar Kraliyet Meclis'i'ne mürâcaat ederek izin almışlar ve tahribâta devâm etmişler. Ancak üç sene sonra Kurtuba'ya gelen kral Charles Quint, çok koyu bir katolik olmasına rağmen, vaziyeti görünce hiddet ve teessüre kapılmış : «Ne yaptınız? Böyle bir kilise her yerde var, her yerde yapabildik. Bu şâhserin dünyâda eşi yok ve bir daha yapamayız. Bilseydim bu cinâyete kat'iiyen müsâade etmezdim», demiş. Şimdi ise, İspanyol Hükûmeti, câmiin eski hâlinde restore edilmesi için karar almış. Tabii Kurtuba'nın meşhur Arap hamamlarını da görmeye gittim. Alâturka hamamın ne olduğunu bilmesem zor tecessüm ettirirdim. Yıkık ve harap bir vaziyette idi, kırık mermer zeminden otlar fışkırmıştı. Elimdeki Fransızca turizm kılavuzuna bakılırsa Araplar burasını terk ettikleri zaman üçyüz tâne çarşı hamamı varmış, bu bir tânecik nümüne olarak kalmış. Bir de baktım kapıda İspanya Turizm Bakanlığı'nın koyduğu bir plâkada : «*Araplar Kurtuba'dan ayrıldıklarında, dokuzyüz tâne umûmî hamam bırakmışlardı*», deniliyor. Bir de Valencia civârında *Amiralin Hamamları* denilen bir örnek muhâfaza etmişler. Oraya gidip göremedim. Amiral kelimesi de, bildiği gibi, Arapçadır.

Tabii Gırnata'yı da gidip gördüm. Orada da beni ve bir çok yabancı turisti gezdiren rehber ile aramda bir hâdise geçti. O binbir güzel havuzdan birinin yanında durarak : «Size bir şey göstereceğim», dedi, ve kenardaki mermerin üzerindeki bir pas lekesine işaret ederek : «*Bu bizim öldürdüğümüz Arapların kan lekesidir. Onlara ilâhî bir cezâ olarak burada duruyor, ne kadar silseniz çıkmaz*», dedi. Yine dayanamadım, adamın yüzüne istihza ile bakarak : «*Ben bir toz getireyim, asit oksalık, bak nasıl çıkar. Arapların kanı filân değil, düpedüz pas lekesi.*

Böyle gülünç şeyler anlatma, biz câhil insanlar değiliz, hem sonra Arapların rûhu bu gece gelir, senden hesap sorar», deyiverdim. Adamcağızın rengi sapsarı oldu : «Aman, Madam, aman, böyle şeyler söylemeyin, maâzallah...», dedi. Korktuğu belli idi. Meğer bilmeyerek en hassas noktaya dokunmuşum. Endülüs İspanyolları, Gırnata'yı 1492'de Araplardan istirdâd ettikleri hâlde, sanki onlar gitmemiş gibi, bir efsâne dünyasında yaşıyorlar. Târihe göre son Gırnata emîri Abu-Abdil (İspanyollar ona küçük kral Boabdil derler) göz yaşlarıyla son bir defâ Gırnata'ya bakarken annesi ona : «Bir erkek gibi müdâfaa edemediğin memleketine, şimdi çocuk gibi ağla», demiş. Abu-Abdil'in ne olduğu pek bilinmiyor. Arapların gittiğine, İspanyollar bir türlü inanmamış. Onların atlarına binip, önlerinde yarılarak onları bağrına basan dağların içinde kaybolduklarına inanmışlar; zırhları ve miğferleri ile at üstünde yeraltı mağaralarında, heykeller gibi, tekrar Gırnata'ya hâkim olacakları günü beklediklerine dâir efsâneler doğmuş. İspanyol kralları ne zaman *Elhambra* sarayında kalmak istemişlerse, zelzeleler olmuş, gök gürlemeleri ortalığı çınlatmış, hayâlet rivâyetleri dolaşmış, bir türlü rahat edememişler. Sarayın tekin olmadığı fısıltıları yayılmış ve metrûk bırakılmış. XVI. asırda kral Charles-Quint, onun yakınında İtalyan Rönesansı uslûbunda yeni bir saray yaptıрмаğa karar vermiş, İtalya'da yetişmiş mimarlara, inşâatı havâle etmiş. Gelgelelim bu yeni saray bir türlü bitirilememiş ve epey ilerlemiş olmasına rağmen XVII. asırda tamâmen terkedilmiş. Yine rivâyete bakılırsa inşâatta çalışan işçilere geceleri Arap kıyafetli hayâletler görünürmüş : «Bunu buraya yapmanıza müsâade etmiyoruz, yaptırmayacağız», derlermiş, çoğu işini bırakıp kaçarmış. Bugün, muazzam ve haşmetli bir saray niyetine başlatılan binâ, *Elhambra*'nın zarâfeti karşısında kocaman bir kışla gibi duruyor. Binbir gece masallarından çıkmış bir rüyâ sarayına benzeyen *Elhambra* hakkında, binbir tâne masal var. Bunların bir kısmını, Amerikalı yazar Washington Irving, XIX. asırda gidip *Elhambra*'nın örümcek ağları bürümüş bir köşesinde kalarak, bekçilerle, oranın yaşlılarıyla aylarca ahbaplık ederek pek hoş bir kitapta toplamıştır : «*Tales from the Alhambra* (*Elhambra'dan Masallar*)».

Anlaşıldığına göre İspanyollar, asırlar boyu Arap korkusu ile Arap hayranlığı arasında bocalamışlar. Uzun zaman bu

üstün medeniyetin tesirinde kalıp onun kültürünü ve âdetlerini benimsemişler, hattâ kendilerini kaba hissetmiş, onları çok kibar görmüşlerdir. Meselâ Hristiyanlar Sevilla'yı aldıkları zaman müverrihler gördüklerini kaydetmiş. Her Arap eserinden *asil* (noble) diye bahsediyorlar, asil mimârî, asil bir çeşme, asil binâlar, asil insanlar. Hayranlıklarını hep asâlet kelimesi ile ifâde ediyorlar. Arapların yaşama tarzını o derece beğeniyorlar ki, onları taklîd etmek kibarlık sayılıyor. XV. asırda İspanya'nın şimâlini, Kastilya'yı gezen bir Çekoslovak asilzâdesi Baron Rozmithal, Burgos şehrinde, pek zengin bir konutun sarayında misâfir ediliyor, kendisine verilen ziyâfete güzel hanımlar ve genç kızlar da iştirâk ediyor, her şeyin, giyim, kuşam, yemek, içmek, danslar, tamâmen Arap tarzında olduğunu görerek şaşırıyor. Bunun bir zenginlik ve kibarlık alâmeti olduğunu söylüyor. Araplar X. asırda Burgos'u terk etmişlerdi. Demek 500 sene sonra onlara benzemek makbul sayılıyor. Târihçi Americo Castro şöyle diyor: «Cermenler İspanya'ya geldiği zaman kuvvet ve zulümle hükümrân oldular, Araplar kültür ve ahlâk üstünlüğü ile. Biz şimdi anlıyoruz ki Araplar, kaba kuvvetle ve zulümle değil, kültür ve ahlâk üstünlüğü ile kendilerini halka kabûl ettirdiler. Halk severek kabûl etti, bunu teslim etmeliyiz. Bu o kadar belli ki, Arap medeniyeti halk tarafından o kadar sevilmiş ve benimsenmiş ki, biz İspanyollar ancak Araplardan sonra adam olmuşuzdur, olduğumuz kadar.»

Çok şâyân-ı dikkat bir metin var, IX. asırdan, 854 senesinden kalma bir mektup, sâhibi zamânının tanınmış koyu bir hristiyan yazarı, bir dostuna acı acı yakınıyor: «Bizim hâlimiz ne olacak? Bizim hristiyanlar Arapların şiir ve hikâyelerine bayılıyor. Müslüman ilâhiyatçılarının ve filozoflarının eserlerini okuyorlar. Onları cerhetmek için okumuyorlar, hayır. Güzel, doğru Arapça öğrenmek için. Bugün papazlardan mâadâ mukaddes kitaplarımızı Lâtince okuyabilen kim kaldı? İncillerimizi, peygamberlerimizi, havâirlerimizi unuttuk. Onları tetkik eden nerede? Heyhat! En istidatlı hristiyan gençlerimiz Arap dili ve edebiyâtından başka bir şey bilmiyorlar. Mûthiş bir hevesle Arapça kitap okuyorlar. Dünyânın parasını verip Arapça kitap topluyorlar ve her yerde onların methiyelelerini yapıyorlar. Bunun yanında, hristiyan kitaplarından bah-

sedildiği zaman dudak büküyorlar, onları kıymetsiz, kaba, okunmaya değmez buluyorlar. Ne yazık! Hristiyanlar kendi dillerini bile unuttular. Binde biri Lâtince doğru dürüst bir mektup yazabiliyor. Ama Arapçaya gelince pek çoğu bu dili en büyük zarâfetle kullanıyor ve yazıyor. Hatta Araplardan güzel Arapça şüirler yazan hristiyanlarımız var.»

Demek IX. asırda Arap kültürü ve medeniyeti, İspanyollar arasında bile bu derece yaygın ve makbûl idi. Nitekim bugün İspanyol dilini tetkik edersek, zenginliğini Arapça'ya medyûn olduğunu görürüz. İspanyol Kraliyet Akademisi'nin lûgatına şöyle bir nazar atfetmek bunu isbâta kâfidir. Sık sık Arap harfleri ile, kelimelerin etimolojisinin verildiği, hemen müşâhede edilir. Sekizyüz sene Araplara karşı mücâdele eden bu koyu katolikler, bu kelimelerin bir tânesini atmak şöyle dursun, onlarla iftihâr ediyorlar. Yine târihçi Americo Castro'nun dediği gibi : «İspanyol diline baktığımızı yalnız kelime aldığımızı değil, Arapların bize neler getirdiklerini de görürsünüz. Ziraat mı? Ziraatta en faydalı olan şeyler Arapçadır. Ticâret mi? Hâlâ birçok yerde Lonca denilen binâlar var. Şehirciliğe dâir kelimelerde de, sokak, meydan gibi, aynı şey görülüyor. Bu kelimeleri İspanyollar Amerika'ya kadar götürmüş, Lâtin Amerika denilen memleketlerde de kullanılmaktalar». Çarşı, pazar yerleri de uzun zaman Arap usûlü devâm etmiş; sattıkları malın cinsine göre esnaf, muayyen sokaklarda, bir sırada toplanırmış. Arapların zamânında çarşı, câmie yakın bir yerde olurmuş, bahârat ve güzel kokular satan dükkânlar pek çokmuş. Hepsi kaybolmuş, ama İspanya'nın birçok şehrinde, hâtıralar, sokak isimlerinde yaşıyor; attarlar unutulmuş ama hâlâ *El-attarı*, *Lâ-Attar* sokakları var, her tarafta *Alcázar* (El kasr), *Alcázaba* (El kasaba), *Alcalá* (El kal'a) isimlerine rastlanmaktadır. Zamanla bâzı mânâ kaymaları olmuşsa da bâzı memur veyâ idârecilerin isimleri Arapça kalmış. *Alcalde* (El Kadı), belediye reisi; *Alcaide* (El kayıt) kal'a veyâ hâpishâne muhâfızı; *Alamin* (El Emin) ölçü ve tartıları kontrol eden memur, işlere nezâret eden müfettiş, vs... En asil İspanyol âilelerinin isimlerinde bile aynı şeyi görüyoruz : *Medinaceli* (Medinetâli) dükü, *Medina Sidonia* dükü gibi. İspanya harplerinde Valencia'da zafer kazanan mareşali Suchet'ye, Napol-

yon o civarda geniş bir arâzî ihsan etmiş ve *Albufera* dükü ünvanını vermiş. Bu isim de, o arâzinin içinde bulunan ve *Al-Bukare* denilen kuş ve balık avı bakımından çok zengin olan ölü denizin Fransız ağzında bozulmuş şekli. Meşhur «*ole*» nidâsı (Vallahi), inşâallah mânâsında kullandıkları «*ojala*» da, Arapçadan kalma.

İspanyollar asırlar boyu mücâdele ederek, peyderpey Arap emirliklerini ortadan kaldırıyorlar, fakat derhal müslümanlara karşı çıkmıyorlar, onların eserlerini, hattâ câmilerini yıktırmıyorlar, çünkü halk onlardan yana. Epey zaman birlikte yaşamaya devâm ediyorlar. Ancak son emirlik olan Gırnata düştükten sonra ve Kilise'nin ısrar ve kışkırtmaları neticesinde Katolik krallar sert tedbirler alıyorlar. Müslümanlar ve Yahudiler ya hristiyan olacaklar veyâ derhal sürülecekler. Bir kısmı histiyan oluyor veyâ olmuş görünüyor, pek çoğu ise memleketi terk ediyor. Yahudilerin kovulmasına pek ses çıkaran olmuyor, zirâ Yahudiler ilim sâhasında isim yapmış, pek mühim mevkilere gelmiş, hattâ bâzı asil âilelere servetleri sâyesinde kız vermiş olmalarına rağmen, halkla kaynaşmamış, uzak durmuş. (Katolik kral Fernando'da veyâ en büyük azîzeleri Santa Teresa'da Yahudi kanı olduğunu, bugün İspanyol târihçileri tesbit etmiş). Parayı ellerinde tutmaları, fâizle borç vermeleri, Kilisenin Orta-Çağ'da bütün Avrupa'ya yaydığı bir rivâyete göre, büyücülük yaptıkları inancı, halkın onlara iyi gözle bakmamasına sebep olmuş. Katolikler kuvvetlendikçe İspanya'da kalan müslümanlara baskı artmış, kalan Arapların samîmî olarak hristiyan olmadıkları husûsunda şüphe artmış. Osmanlı İmparatorluğu kuvvetlendikçe, endîşe ve İslâmiyet'e karşı düşmanlık artıyor. Charles-Quint, ondan sonra oğlu II. Philippe, XVI. asırda, Arap asıllı *Morisco* denilen halka bilhassa zulüm ediyorlar, onlar da Gırnata'nın dağlık yerlerine çıkarak 1568'de isyân ediyorlar, bu isyan üç sene sürüyor, bastırmak için tâ Felemenk'ten kralın gayrî meşrû kardeşi olan en büyük kumandanları Don Juan d'Autriche'i ordusu ile birlikte getiriyorlar. Ancak öyle başedebiliyorlar, O zaman birçok yazar, bunu bir kardeş kavgası olarak görüyor, aman yapmayın diyorlar. Âsilerin başı olan İbni-Umeyra'ya (İspanyollar ona Fernando de Valo adını takmışlar): «Aman yapma, koca imparatorluk

çökecek», diyorlar. O da : «İspanya'nın koca imparatorluğu benim için bir hiçtir», diye cevap veriyor... «Biz müslümanlar, bir hırsız çetesi değiliz. Biz bir emirlik, bir krallıkız. Bizim dokuzyüz senedir bu topraklarda yaşadığımızı, bu toprakların sâhibi olduğumuzu bilmiyor musunuz?», diyor ve isyânı sürdürüyor. Osmanlılardan yardım istemelerinden korkan İspanyollar, İnebahtı zaferleriyle kısa bir zaman rahatlıyor, fakat 1609'da bütün Araplar memleketten kovuluyor. 1610 ile 1913 arasında bu mevzûda yirmi otuz tâne kitap yazılmış. Yazanların hepsi hâlis İspanyol, bu hareketi şiddetle kınıyorlar, İspanya'nın zayıf düştüğünü, en kıymetli evlâtlarını kaybettiğini, içi boş kaldığını söylüyorlar. Bir İspanyol yazarı şöyle diyor : «Araplar İspanya'ya geldiklerinde, belki mecbûr olup bir kısım halkı kılıktan geçirmişlerdir, birkaç kişi eksilmiştir. Ama biz Arapları kovduğumuz zaman, bu memleketi daha çok insandan ve daha pek çok şeyden mahrûm ettik».

Arapları çok faydalı, çalışkan, memlekete elzem bulup, müdâfaa eden hristiyan asılzâdeleri bile gadre uğruyor. Meselâ Aragon amirali Don Pancho de Cardona, müslümanların zorla vaftiz edilmesine karşı çıkıp onlara yeniden bir câmi yaptırmak isteyince çok mühim bir şahıs olmasına rağmen Enkizisyon mahkemesine sürükleniyor; Araplar lehine hem Papa'dan, hem de Türk Sultanı'ndan yardım istemek niyetinde olmakla suçlanıyor. Osmanlılar gelip, kalan Arapların yardımı ile İspanya'da yeniden bir müslüman devleti kuracakları korkusu ile müslüman örf ve âdetlerini men'eden kânunlar çıkarılıyor. Kral, müslümanların yıkanmalarını yasak ediyor. XVII. asırda bile, bir İspanyol köylüsü veya işçisi, sıcağın bunalmış bile olsa, bir çeşmede kollarını sıvayıp dirsek üstüne kadar yıkayamıyor, gizli müslüman, abdest alıyor diye hemen yakalanıyor. Arap asıllı kadınların yüzlerini örtmeleri yasaklanıyor, fakat hristiyan kadınlarına örtünmek mecbûriyeti koyuluyor. Bu garip şaşırtmacanın sebebi şöyle izâh ediliyor : Hristiyan kadınları o kadar güzeldir ki, onların yüzünü gören erkek günaha girebilir, onun için yalnız onlar peçe kullanacak. Nitekim birçok tiyatro piyeslerinde, XVII., XVIII. asırlarda sokağa çıkan İspanyol kadının örtündüğü görülüyor. Aslında müslümana cefâ edip, kendi kıskançlıklarını da, kendi kadınlarını

kapatarak, tatmin ediyorlar. Don Kişot'un yazarı Cervantès'in «*Estremadura'lı Kıskaç Koca*» adlı bir hikâyesinde bu açıkça görülmektedir. Koca, genç karısına tam bir harem hayâtı sürdürür, kapıyı bekleyen bir zenci ağa bile vardır.

Emeviler zamânında en parlak devrini yaşayan Endülüs medeniyeti, neden yavaş yavaş söndü? Arap hükümrânlığı nasıl sona erdi? Burada uzun boylu, çok karışık olan târihi tafsilâta girmemize imkân yok. Fakat başlıca iki sebep zikredebiliriz: Nifak ve sefâhat. Büyük halifeler ölüp de Abdurrahman'ın Kurtuba'da kurduğu devlet zayıflayınca, Araplar arasında, Kurtuba'da ve Tulâtu (Toledo)'da, bir iktidar mücâdelesi başlıyor. Buna «*Fitne Devri*» deniliyor; yirmibeş sene, müslüman emirler birbiriyle uğraşüyor, birbirlerini öldürtüyor veyâ alaşağı ediyor. Devrilen emirin tarafdamları da bir müddet sonra intikâm alıp gâsıpy deviriyor. Ayrıca birbirleri ile savaşırken, hristiyan prenslerle işbirliği yapıyor ve her türlü hileyi mübah sayıyorlar. Meselâ Sevilla hristiyanların eline düştüğü zaman, Aziz Fernando denilen Kral VII. Fernando'ya bir Arap emiri, İsbiliye emirine karşı yardım ediyor. İspanyol târihçilerine göre bu fitnenin diğer bir sebebi de, Endülüs Devleti büyüncü, şimâli Afrika'dan çok fazla asker getirtilmesi. Bunların arasında birbirine düşman kabîleler var, pek çok da Berberi. Berberiler doğru dürüst Arapça bile konuşmuyor, onlardan iyi Arapça konuşan İspanyollar bile, onlara hörmet etmiyor. Ayrıca çok haşin ve isyankâr oluyorlar. Müslümanlığı tam olarak kalplerine sindirememişler. Arabistan'dan, meselâ Yemen'den gelen Araplar daha mûnis oluyor, çok daha iyi idâre ediyorlar. Neticede iktidar hırsı, dinî bağları gevşetiyor, ikinci plâna atıyor, ahlâk da zayıflıyor, emirler ve etrâfındakiler, yeni zenginler gibi sefâhata dalıyor.

Endülüs'ün parlak devrinde büyük halifeler, bütün kudretlerine ve saraylarının ihtişamına rağmen gâyet sâde, islâmî kâidelere uygun bir hayat tarzı benimsemişlermiş.

Fransız müsteşriki E. Lévi-Provençal; «*Onuncu Asır Müslüman İspanyası*» adlı kitabında anlatıyor: «961'de, Halîfe 3. Abdurrahman, bir san'at ve haşmet hârikası olan sarayında, elçi olarak gelen bir hristiyan hey'etini kabûl etmiş. Kurtuba'dan saraya giden uzun yol, baştanbaşa, halılarla döşenmiş.

İki yanda çift sıra dizili olan askerlerin çatılmış kılıçlarının altından titreyerek geçen elçiler, sarayda ipek ve atlas giyinmiş saray erkânı tarafından karşılanmış. Bu haşmetli zevat arasından hangisinin Halife olduğunu kestiremeyen hristiyanlar, hepsini derin hürmetle selâmlamış. Halifenin huzûruna götürüldüklerinde onu zemîni kum olan bir avlunun ortasında sırtında dervişâne âdetlerine uygun gâyet kaba bir kumaştan bir libas, oturur bulmuşlar.» Halifeler bu ahlâkta oldukça, Endülüs medeniyeti yaşamış. Fitne devrinde, Taifa emirliklerinde ahlâk da zayıflamış, safâhat ile berâber gaflet uykusu Endülüs'ün üstüne çökmüş.

XIX. asra kadar İspanyollar, târihlerini hep hristiyan açısından koyu katolik taassubu ile anlatmış, islâmiyeti o derece kötülemiş ve yanlış tanıtmış ki, bu işlerle meşgûl olan âlimler dışında hâlâ bu düşmanca tahrifâta inananlar ekseriyette. Başımdan geçen küçük bir hâdiseyi anlatayım.

Bir sabah arkadaşlarımla Üniversite'nin yolunu tutmuştuk, bir kilisenin önünden geçerken zamgoçun Hazret-i İsâ'nın tah-tadan oyma bir heykelini çıkardığını gördük, durakladık. Heykele bir kızıl perûka takılmış, bir süslü simli cüppe giydirilmişti. İspanyollar çıplaklığı pek sevmezler, meşhur bir san'at-kârın eseri değilse böyle örterler. Zamkoç İsâ heykelini yere, kaldırımın üstüne koydu, bir süpürge ile pat küt tozunu almaya girişti. Biraz sonra kilisede yüksek bir yere konulup, önünde diz çökeceklerini bildiğim için, bir tuhaf bakmış olmalıyım. Yüzümün ifâdesini fark eden bir kız : «Tabii sen, Türk olarak, Hazret-i İsâ'ya hürmet etmezsın», dedi. «Yanılıyorsun», dedim; «Ben burada misâfir sayılırım, hiçbir şeyi tenkît etmek istemem, ama darılmayın, biz gâlibâ sizden ziyâde Hz. İsâ'ya hürmet ediyoruz. Benim için hürmetsizlik, bu tahta parçasını Hz. İsâ farzedip ona tapmanız ve mukaddes kabûl ettiğiniz bir şeyin kaldırım üstünde hoyratça süpürülmesi... Yoksa, müslümanlar Hz. İsâ'yı sever, sizi ehl-i kitap sayar». «Ne yapalım», dedi kızcağız; «bizim altınlarımız çoktan bitti, sizin Peygamberinizinki gibi altın heykelini yapamayız». Üniversite talebesinden bile, bizim altından heykele taptığımıza inanan vardı! Dilim döndüğü kadar anlattım, büyük alâka ve hayretle dinleyip : «Affedersin, bize öyle öğretmişlerdi, bu kadar mâkul bir dine karşı, ne diye düşman olmuşuz», diye özür diledi.

XIX. asırdan itibaren ilim adamları pek çok araştırma ve neşriyat yaparak, bu mevzûları tetkik etmiş ve değerlendirmiş. Ama bu, geniş halk kitlelerine yeterince duyurulamamıştı, hiç olmazsa benim orada bulunduğum sıralarda, yâni yirmibeş sene evvel. Hâlbuki şiirde de, XX. asrın başlarından itibaren, Arap Endülü's'e karşı sevgi ve hasret hisleri ifade buluyor. Manuel Machado bir şiirinde : «Ben her şeyi kazanan ve her şeyi kaybeden o asil Arap ırkıdanım...», diye övünüyor.

Bu hasretin en güzel ifâdesini, Ramiro de Maeztu'nun bir hikâyesinde buluyoruz. Bilindiği gibi, Alhambra sarayının duvarlarında, tezyinat ve arabesklerin arasında Kur'an'dan sûreler ve âyet-i kerimeler yazılıdır. Hikâyeden size küçük bir parça okuyacağım :

«Mehtap olmayan gecelerde İspanyollar, oraya gidince havuzlarda bir Arab'ın gölgesini görüp korkarlar, kaçarlar. Mehtap olmayan gecelerde havuzların içinde, fosfor gibi Arap harflarıyla yazılar ışıdarmış. Bir rivâyete göre en son Arap emirinin dedesi öleceği vakit demiş ki : «Beni gömmeyiniz, tahnît edip, gözlerim açık olarak, düşmanın gelebileceği yola doğru heykel gibi dikiniz. Düşman gelinceye kadar ben burada bekleyeceğim.» Ve ikiyüz sene Arap emirinin mumyası heykel gibi orada durmuş, gözleri açık, Hristiyanlar Gırnata'ya girdiği zaman kayboluvermiş. Ve arada bir görünürmüş, «Bismillâhi Rahmen-er Rahim» diye âyetler okumağa başlarmış. Bir gün, oradan geçen hristiyanlar başka bir Arap görüyorlar, Kur'an'dan oraya aktarılan yazıları okumağa çalışıyor. «Ne okuyorsun?» diyorlar. Birdenbire duruyor : «Başka bir yazı gördüm onu okuyorum», diyor. Ve okuduğu bu yazıda, kendi dedesi diyor ki : «Sen burada güzelliği bulup Allâh'ı unuttun. Allah'tır buranın güzelliği; altını, mermeri, havuzu değil. Buranın güzelliği, Allah ile kul arasında bir âhenktir. Allah ile kul arasındaki bu âhengi unutup, zevk ü sefâyâ daldığım zaman, ben Allâh'mı tekrar bulmak için çöle dönmeğe mecburdum. Sen de çöle döndün, ama büsbütün dönmedin» diyor, bu Arap rûhu. «Ben burada ağlıyorum. Benim hüznümü ve acımı buradaki İspanyolların hepsine aşılayacağım. Bizim bütün şarkılarımız, burada Endülü's'ü bizden aldıktan sonra, bütün İspanyolları ağlatıyor. Bütün İspanya, ağlaya ağlaya seni aradığı gün, sen tekrar

Allâh'ına kavuşmuş olarak gölünden buraya döneceksin. Burası senin vatanın. Burasını yine sen, Allâh'ın toprakları yapacak-sın.» Bunu yazanın bir hristiyan, bir İspanyol olduğuna inanmak, güç değil mi?

Ben İspanya'dan ayrılalı yirmibeş sene oldu. Fakat oradaki gelişmeleri elimden geldiği kadar tâkib etmeğe çalışırım. Sözlerimi bitirirken konumuza dâir küçük bir ilâve yapmak istiyorum. Bugün İspanya, her ne kadar krallık müessesesi ihyâ edilmiş ise de, demokrasiye kavuştu deniliyor. Bu yolda çaba sarfediyor, fakat önünde çetin mes'eleler var. Birçok eyâlet muhtâriyet isteğiyle başkaldırıyor, devletin bütünlüğünü korumak güçleşiyor. Eski zamanlarda İspanya'yı teşkil eden eyâletlerin bâzılarının husûsî kânunnâmeleri ve kendi kendini idâre etmek gibi hakları varmış. Bugün bunları geri istiyorlar. Esâsen dili bile farklı olan Katalonya'nın bu isteği yerine getirildi, mahallî otonomiye kavuştu. Basklara da otonomi verilecekti, ama onların şiddet taraftarı bir küçük bölümü, İspanya'dan tamâmen kopmakta direnip kısıtlı bir otonomiye râzı olmuyor ve terorizme başvuruyor. Endülüs'ün hristiyanlaştıktan sonra böyle bir muhtâriyet an'anesi yok. Şimdi onlar da istiyorlar. Arapların devrinde zengin ve müreffeh olan bu bölgenin ihmâl edildiğini ve fakirleştiğini söylüyorlar. Bir Fransız mecmûasında okuduğuma bakılırsa, kendilerine şimdiden bir istiklâl bayrağı seçmişler, Arap dedelerini hatırlayarak yeşil bir bayrak, deniliyor. Hattâ futbol takımı bile formasını yeşil - beyaz olarak değiştirmiş!

XX. asrın en büyük İspanyol şâiri olan Gırnatalı Federico Garcia Lorca'nın «Dialogos» adlı eserinde şöyle bir mükâleme yer alıyor :

«Arap emirlerinin Gırnata'nın anahtarlarını, onları yenenlere teslim ettikleri an, sence mes'ut bir an mıydı?

— Hayır, bir felâket ânı idi, her ne kadar mekteplerimizde bunun aksini öğretiyorlarsa da, fevkalâde bir medeniyet, bir şiir, bir mîmâri, dünyâda emsâli olmayan bir zarâfet kayboldu.»

İspanyol edebiyâtı üzerine bir makâlede ise, bir Fransız, Marie Laffranque : «Katolik görüşüne her ne kadar uymasa da Gırnata'da hâlâ Arap Endülüs'ün hasreti çekiliyor», diyor.

GAZEL

Bir gönöl yangınının yaktığı pinhân ateşi
Sînemizden savurur göklere hicrân ateşi

Nasıl olmaz şu cihan bir koca yangından eser
Gözlerin gördüğü baştan başa cânân ateşi

Kanayan rengi gülün al al alevdir yakıcı
Ettirir bülbüle feryâd gülistân ateşi

Aşk ezelden beri döndürmede pervâneleri
Kimi yanmış kimi dönmekte perîşân, ateşi

Bir teselsül iledir yanması her meş'alenin
Verir âşıklara bir bağı yanık cân ateşi

Aşk elinden tutuşup yandı gönöl kâseleri
Utanır yakmağa âşıkları devrân ateşi

Olsa Mûsâ gibi bir er tutuşur parlardı
Yine Vâdî-i Mukaddes'deki Rahmân ateşi

Sul... deyip sunduğu her kâseyi sâkiye verin
Söyle söndürmeğe yetmiş mi ki ummân ateşi

Nicedir susmayı bilmez susamış dillerimiz
Dindirir sanma Mürîd artırır efgân ateşi

Mustafa Tahralı

28 - 29 Haziran 1977

İstanbul

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN
LA FONTAINE'İN TERCEMELERİNDEN
ŞADELEŞTİRDİĞİ İLK ŞİİRİ

F.A. TANSEL

Ölümünün onbeşinci yılı dolayısıyla Prof. Dr. Fuad Köprülü (4 Aralık, 1980 — 28 Haziran, 1966)'nün aziz hâtırasına!

Memleketimizin fikrî, ilmi, siyâsî gelişmesinde mühim te'sirleri görülen Fuad Köprülü şiir, hikâye, tiyatro, tenkid, terceme, antoloji; milli tarih ve kırâ'at ile gramer ders kitaplarına varıncaya kadar hemen her nevi'de eser vermiştir; ona Doğu ve Batı dünyâsında ün kazandıran ise, başta edebiyat tarihi olmak üzere tarih nevi'nin din, hukuk, iktisad, medeniyet dallarındaki makâle ve eserleridir. Ömrü boyunca sürekli okuma ve araştırmalarıyla elde ettiği malzemeyi, ilmin en ince, fikir ve medeniyet bakımından olgunlaşıp yükselmiş her memlekette geçerli metodlarıyla işleyerek tarihimizi muhtelif yönlerinden aydınlatıcı eserler kazandırmıştır. Türkleri, Türk'lüğü yükseltici konu ve mes'eleleri seçmiş olmasıyla de dikkati çeken bu vatan-sever büyük ilim adamının tarih nevi'indeki incelemeleri, o sâhâda ciddi ve sabırla çalışabilme gücünü kendinde bulanlar için ilmi ifâde, metod bakımından yol gösterici olmuş ve olacaktır.

Fuad Köprülü ilmi yazıların kolaylıkla anlaşılabilmesinden başka, işlenen konunun canlı, te'sirli olarak ifâde edilmesine de çok ehemmiyet verirdi; bana ara-sıra — meselâ *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki ba'zı maddeleri okutup dinledikten sonra — hâdiseler, şahsiyetler silik, cansız bir hâl alıyor, tasvir kudretleri yok dediğine, bunları söylerken, bu yüzden duyduğu üzüntüyü tavrıyla, sesinin tonuyla de anlattığına birçok def'a tanık ol-

duğumu hâtırlamaktayım. Onun ilmî eserleri üslûb bakımından gözönüne alınınca, gerçekten — bu sâhada yazılanlardan çoğunun yoksun bulunduğu — çekicilik, âhenk, canlılık, tasvir kudreti, v.b. husûsiyetleri gösterdiği, dolayısıyla zevkle okunan, sürükleyici bir ifâdenin hâkimiyeti hissedilir. Bu şübhesiz, yalnız bir âlim zihnîyetine değil, bir şâir ve san'atkâr rûhuna sâhip oluşunun da tabi'î sonucudur. İşte bu yüzden, onun gerek fikirce gelişmesini, gerek ilmî eserlerinin üslûb husûsiyetlerini lâıyıkıyla kavrayabilmek için şiirlerinin, hattâ hikâye ve dramatik eserlerinin de bir yana bırakılmaması, incelenmesi zarûridir.

Fuad Köprülü'nün Şiirleri başlıklı incelemelerimizde, kendisinden edindiğimiz bilgiye de dayanarak 1906 - 1916 Arasında Yazıp Bastırdığı Şiirler; 1917 - 19'da Yeni Mecmua Devri ve Vatanî Şiirleri; Şiirleri hakkında Tenkidler; Takma Adla Bastırdığı Hicviyeler ve Çocuklar için Millî - Ahlâkî Şiirleri üzerinde durmuştuk. O incelememizde, imzâsız yazıları dolayısıyla şu bilgi de verilmiştir :

"Prof. Fuad Köprülü'nün, çocuklarımıza millî-ahlâkî fikirler aşılama maksadıyla ilk ve orta mektepler için hazırladığı, 1914-26 yılları arasında basılmış pek çok kırâ'at, tarih kitapları, bir de şiir antolojisi vardır. Muhtelif basımları bulunan kırâ'at kitaplarından ilki olan *Kırâ'at-i Edebiyye*'yi Celâl Sâhir'le birlikte yazmış ve 1914'de neşretmiştir; diğerleri kendi ismiyledir: 1915-18'de ilk mektepler için *Millî Kırâ'at*, 1916-17'de, ne zamân adı geçse "En çok sevdiğim kitabım!,, dediği ve ahlâkî, medenî musâhabeleri, şiirleri içine alan *Turan'ın Kitabı*, 1921-24'de *Yeni Millî Kırâ'at*, 1924'de liseler için *Yeni Kırâ'at-i Edebiyye*, 1926'da *Cumhuriyet Çocuklarına — Yeni Millî Kırâ'at* adlı eserlerini bastırmıştı. 1922'de neşrettiği altı ciltlik *Mektep Şiirleri* adlı antolojisi de vardır. Bu eserlerde imzâsız olarak pek çok hikâyelere, Recâ'i-zâde Ekrem'in Arûzla, ağır ifâdeyle La Fontaine'den çevirdiği hikâyelerinin sâdeleştirilmiş örneklerine, diyaloglara, monologlara rastlarız¹., Bu incelememizde onun imzâsız olarak basılan, hakkındaki bibliyografyalarda kaydedilmeyen yalnız iki şiirini ele alacağız; bunlardan biri *Ağustos-böceği ile Karınca*, öteki *Kurbağa ile Öküz*'dür.

1 *Belleten*, c. xxx., nu. 120, Ekim, 1966, s. 638-60; s. 658-59.

Recâ'i-zâde Ekrem, terceme sâhasındaki şöhretini, La Fontaine'den dilimize çevirdiği manzûmeleriyle sağlamıştır. *Nâciz* adlı eserinde bu on şiiri dolayısıyla yazdığı *Mukaddime-i Mütercim* başlıklı, yine manzûm önsözünde, birgün evinde sıkıntılı saatler yaşarken eğlenceli bir kitap aradığını, eline La Fontaine'in *Fables*'ının geçtiğini, bu hikâyelerde anlatılan hakikatlere hayrân olduğunu kaydetmiştir. Bu zarif, şâirâne ince fikirleri nakletmeği, fakat Türkçe'de kullandığımız uzun söylenilen heceleri içine alan, imâleli yabancı kelimelerle bunların tercemesine imkân olmadığını düşünmüş, Hece vezni ile terceme karâr vermiştir. Kendisinden önce Şinâsî'nin dilimize çevirdikleri gibi Arûz'la tercemede daha başarılı olduğunu görmüştür; *Nâciz* adlı kitabında bu yüzden *Ağustos Böceği ile Karınca* hikâyesinin biri Hece, öteki Arûz ile iki tercemesi vardır²; geri kalan dokuz şiirinin hepsinde Arûz'u kullanmıştır. Bu hikâyelerin dilimize çevrilmesinde Hece'yi seçmeyişi'nin başlıca sebebi, Türkçe'nin henüz yeterince sâdeleşmemiş olması, uzun söylenilen heceleri içine alan Arapça, Farsca kelimeleri kullanmak zorunda bulunması, Âhenk bakımından sayı esâsına dayanan Hece vezninin, böyle kelimelere yer verilmesi yüzünden âhenkten yoksun bir hâl almış olacağıdır.

R. Ekrem'in *Ağustos Böceği ile Karınca* tercemesi, 1881 Mayıs'ında yayımlanmış³, Fuad Köprülü onun bu şiirini otuzdört

2. İst., 1302, (1886), Mahmud Bey Matbaası, s. 76, 81, 88, v.d. R. Ekrem'in La Fontaine — Mukaddime-i Mütercim başlıklı bu önsözünün bütünü önce *Hazine-i Evrâk*'da yayımlanmıştır (Nu. 1, 1 Mayıs, 1297/13 Mayıs, 1881, s. 9-13). *Ağustosböceği ile Karınca* ve *Karga ile Tilki* tercemeleri de aynı sayıdadır (s. 20, 21). *Ağustosböceği ile Karınca*'nın Arûz'la olan bu tercemesi, *Nâciz*'den sonra *Çocuklara Mahsûs Gazete*'de de basılmıştır (c. iv., nu. 174, 20 Safer, 1316/17 Haziran, 1315/29 Haziran, 1899); gazetenin aynı sayısında bu şiirin ardında, Celâl Haverî'nin *Karınca ile Ağustosböceği* başlıklı şiiri de, *Rehber*'den alındığı kaydedilerek basılmıştır. R. Ekrem'in yine La Fontaine'den çevirdiği *Efsâne — Meşe ile Saz; Kurbağa ile Öküz; Horoz ve İnci; Arslanla Akd-i Şirket Eden Dana, Kuzu, Oğlak; Keçi ile Tilki* adlı şiirleri de, *Nâciz*'den önce, yine 1881'de *Hazine-i Evrâk*'da neşredilmiştir (Sırasıyla bk., nu. 4, 5, 7, 8, 10, 17; s. 54, 67, 100, 116, 149, 267).

3 Y.b.k., not—2. La Fontaine'den önce İran ve Türk edebiyâtında vak'a kahramanlarını hayvanların teşkil ettiği hikâyeler bulundu-

yıl sonra, dilimizin yabancı kelimelerden epeyi arıtılmış bulunması dolayısıyla sâdeleştirip değiştirerek yeniden, fakat onunki gibi Arûz vezni ile yazmıştır :

*İş edip kendine âhenk ile zevk eylemeği,
Yazı beyhûde geçirmişti ağustosböceği!
Geldi birdenbire kış mevsimi dondū yerler,
Başladī kaht ve ğalā olmağa dehşet-âver.
Ne böcek lâşesi kalmıştı, ne bir sivrisinek,
Yok idī hâsılı bir habbecik olsun yiyecek!*

*Açlığın şiddeti bi-çâreyi bizâr etti;
Giderek komşusunā hâlini ikrâr etti;
Dedi ki : “Hem de hulûl etmeden evvel mevsim,
“Fazlasıyla ödemek üzre sizē söz veririm!,,*

*Pek tama’kâr idi lâkin o çalışan hayvan,
Sordu : “Bir koskoca yaz geçti, ne yaptın o zamân?,,
Başını eğdi ağustosböceği bir müddet,
“Ne mi yaptım?,, dedi, sonrâ ederek mahviyyet:
“Ben gibi âciz olanlar ne yapar bir koca yaz,
“Gece gündüz öterek, sıçrayarak çaldım saz!,,*

*Komşusu kızdı fakat etmedi hiddet izhâr,
Dedi hem hayli nezâketle : “Pekiy! Leyl ve nehâr
“İşiniz çünkü teganniymiş efendim, o zamân,
“Durmayıp şimdi de raks eyleyiniz bâri hemân!,,*

ğundan, onun Muallim Nâci’nin xiii. asır şâirlerinden Şirâzlı Sa’dî, Husrev-i Dehlevî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin böyle efsânelerinden verdiği ba’zı örneklerle La Fontaine’in fable’larını karşılaştırdığından bahsetmiş, **Oduncu ile Azrâil** adlı manzûm tercemesinin metnini vermiştik. O incelememizde Nâci’nin Garb dillerinden Victor Hugo, Alfred de Musset v.b. şahsiyetlerden kimlerin hangi yazılarını dilimize çevirdiğini gösteren şiir ve nesirlerinin, yalnız yazanın ve eserinin adını gösteren «listeler hâlinde» değil, nerelerde basıldıkları hakkında bibliyografya, ba’zılarının asılları ve tercemeleri de verilmiştir (**Muallim Nâci ve Terceme**, Terceme mec., c. iv., nu. 22, 19, İkinciteşrin 1943, s. 238-45).

4 Köprülü-zâde Mehmed Fuad, **Millî Kırâ’at**, Üçüncü Kısım, Mekâtib-i ibtidâiyyeye Mahsûstur, İst. Kanâat Matbaası, 1331 (1915), s. 103; **Millî Kırâ’at**, Üçüncü Kısım, İkinci Tab’, İst., Kanâat Matbaası,

Fuad Köprülü, R. Ekrem'in La Fontaine'den dilimize çevirdiği *Kurbağa ile Öküz* hikâyesini de, onun gibi yine Arûz'la, birçok yabancı kelimeler yerine Türkçe karşılıklarını kullanarak yeniden yazmıştır :

*Bir küçük kurbağa görüp bir öküz,
Olmak ister onun kadar gürbüz.
Yok iken cüssesi yumurta kadar,
İri hayvanlarā hasedle bakar;
Sonra dā şişmeğē eder gayret,
Tâ ki olsun öküzle hem-azamet!*

“Arkadaş, dikkat et, nasıl şu yanım?,,

“Daha ner'dē!,,

“Na işte!,,

“Yok, a canım!,,

“Doğru söylē, güzelce bir daha bak!,,

“Ana yaklaşma sizce hayli uzak!,,

1332/1916, s. 109; **Yeni Millî Kırâ'at**, Dördüncü Kısım, Altıncı Tab'ı, İst., Kanâat Kütüphanesi ve Matbaası, s. 91. Her üç imzâsız basımın sonunda **Recâ'i-zâde Ekrem Bey merhûmdan ta'dilen** ifâdesi vardır. **Garb Dillerinden Manzûm Terceme** (1839-1908) adlı incelememizde R. Ekrem'le Ali Ekrem'in La Fontaine'den tercemeleri üzerinde de durulmuştur (A. mec., c. vi., nu. 34-36, 19 Mart, 1946, s. 464-75). Robert Anhegger'in **Türk Edebiyatında Ağustosböceği ile Karınca** adlı dikkate değer incelemesinde, hayâtı hakkında bilgi sâhibi olmadığıımızdan bahsettiği Kemal adlı şâirin, 1490'da tamamladığı **Salâtîn-i Âl-i Osman** adlı yazma eserinde yer alan, epeyi uzunca olan **Karınca ve Cırlayık** hikâyesinin tam metni verilmiştir. Makalede, R. Ekrem'in **Ağustosböceği ile Karınca** adlı şiirinin Arûz'la olan tercemesi, La Fontaine tarafından yazılan Fransızca aslı, aynı şiirin Tevfik Fikret, Orhan Veli, Münir Hayri Egeli, Muzaffer Tayyip Uslu tarafından yazılan metinleri yayımlamıştır (**Türkiyât Mecmuası**, c. 1x., 1946-51, İst., 1951, Osman Yalçın Matbaası, s. 73-94). Bu incelemede, Celâl Hâverî'nin **Ağustosböceği ile Karınca** adlı şiiri ile (Y. bk., not—2), aynı hikâyenin Fuad Köprülü tarafından R. Ekrem'in tercemesinden sâdeleştirilerek yazdığının gözden kaçtığı anlaşılmaktadır.

Böylecē şişmedē edip isrâr,
 Gerilip cildi, âkıbet çatlar!
 Bulunur âlemē edilse nazar
 Daha idrâki az ne ahmaklar!
 Kimi bulmaz kümes kadar hâne,
 Yapmak ister saray, ya kâşâne.
 Kimi muhtâc-ı nân olur da, daha
 Olmak ister mukallid-î sufehâ⁵!

R. Ekrem'in önce Hece veznini denediği, bunu beğenmeyip Arûz'u kullanarak tekrar dilimize çevirdiği *Ağustosböceği ile Karınca* hikâyesinin her iki tercemesi de dil bakımından epeyi ağırdır; *zamân-ı sermâ*, *şiddet-i cû*, *ma'a-fazla*, *vakt-i germâ*, *rûz ve leyâl* gibi yabancı kelime, terkip (tamlama) ve zarflar kullandığı görülür. Fuad Köprülü bunlara karşılık sırasıyle *kış mevsimi*, *açlığın şiddeti*, *fazlasıyla*, *koca yaz*, *gece gündüz*, v.b. Türkçe tamlamalar, Türkçe veyâ artık çok alışılmış, Türkçe'leşmiş kelimeler kullanmış, ba'zan da *komşusu mûra* gidip yerine, *mûr* (karınca) kelimesini kullanmamak için ifâdeyi *giderek komşusuna* şeklinde değiştirmiştir; bu sâdeleştirmede, yabancı hiçbir tamlamaya yer verilmiş değildir. R. Ekrem'in, *Kurbağa ile Öküz* adlı,

Kocaman bir öküz görüp bir gûk
 Olmak ister o kâlibâ mesbûk;
 Yok iken cüsse dē yumurta kadar,
 Büyümek kasdeder misâl-i bakar.

mısırâlarıyla başlayan tercemesi, böyle vak'a ve tasvirlerden çok karşılıklı konuşmalar bulunması dolayısıyla, dil bakımından, *Ağustosböceği ile Karınca* hikâyesine göre daha az yabancı kelimeleri içine alır. Bu yüzden, hikâyenin Fuad Köprülü

5 Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Millî Kırâ'at*, Üçüncü Kısım, İst., 1331, Kanâat Matbaası, 121; *Millî Kırâ'at*, Üçüncü Kısım, İkinci Tab', İst., 1332/1916, Kanâat Matbaası, s. 127. Aynı şiirin yine Arûz'la, çok sâde olarak Süleyman Sâib tarafından bir tercemesi de vardır (Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Mektep Şiirleri*, İkinci Kısım, İst., Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, 1922/1338, s. 12).

tarafından sâdeleştirilmiş metninde, ba'zı mısralar olduğu gibi nakledilmiştir; *kurbağa* yerine Farsca karşılığı *gûk*, *öküz* karşılığı Arabcası *bakar* kelimelerinin kullanıldığı biraz önce verdiğimiz örnekle, Fuad Köprülü'nün değiştirdiği metni gözönüne alınırsa, hikâyenin sâdeleştirilmesinde nasıl bir yol tutulduğu daha iyi anlaşılır.

Recâ'i-zâde Ekrem'in La Fontaine'in *Fable*'larından dilimize çevirdiği *Ağustosböceği ile Karınca* ve *Kurbağa ile Öküz* hikâyeleri Fuad Köprülü tarafından sâdeleştirilirken vezin, nazım şekli bakımından bir değişiklik yapılmamıştır; her ikisinin Arûz'un aynı kalıbıyla, Mesnevî şekli ileler. Fuad Köprülü'nün sâdeleştirdiği Farsca tamlamaların, yabancı kelimelerden yadırgananların Türkçe karşılıklarının kullanılması, bu yüzden ba'zan ifâdenin de değiştirilmesi bu manzûm hikâyelerin birçok mısralarının yeniden yazılmasına yol açmıştır; bunlarda kendisinin manzûm *Nasreddin Hoca* hikâyelerindeki⁶ üslûbu hâkimdir. İşte bu sebeple, Türk edebiyâtında La Fontaine'in *Fable*'larından çevrilen hikâyeler üzerinde çalışacaklara, bu iki hikâyenin de gözönüne alınması lâzım geldiğini hatırlamağı faydalı bulmaktayız.

KEMAL PAŞA-ZÂDE SAİD BEY'İN SÜRGÜNDE İKEN YAZDIĞI İKİ ŞİİRİ

Edebiyatımızın Tanzimat ve sonraki devirlerinin oldukça mühim, fakat lâıyk olduğu ölçüde, yeterince incelenmeyen şahsiyetlerinden biri de Kemal Paşa-zâde Said Bey'dir (12 Ocak, 1848 — 15 Mart, 1921). Muhtelif gazetelerdeki, daha çok başyazarı bulunduğu *Vakit ve Tarık* gazetesindeki makâleleriyle, Hukuk, içtimâiyât dalındaki eserleriyle, hâtırat nev'inde yazılarıyla ün kazanmış, Türk dili üzerinde de çalışmıştır; bu sonucu nevi'deki eserlerine örnek olarak Fıransızca birtakım kelime ve ta'birlerin Türkçe'ye çevrilmesinde ortaya çıkan yanlışlar dolayısıyla düzeltmeleri, bunların Türkçe asıl karşı-

6 Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Nasreddin Hoca*, İst. 1918, Kanâat Matbaa ve Kütüphânesi, 238 s.

lıklarını ve kullanılış tarzlarını içine alan *Galatât-ı Terceme*⁷ adlı eseri ile, *Fıransızca'dan Türkçe'ye* isimli *Musavver* lugatini gösterebiliriz⁸. Şiirleri ise, birçok yazıları gibi, muhtelif kaynaklarda yer-yer, dağınık hâlde bulunmaktadır. İncelemelerimizden birinde, onun Havâ'î mahlasını kullandığını tesbitimiz dolayısıyla hayât çizgisi, eserleri, hakkında yazılanlara dâir çok kısa bilgi vermiş, bu iğreti adla yayımladığı ba'zı şiirlerini neşretmiştik⁹. Bu yazımızda, sürgün bulunduğu sırada yazdığı iki şiirini ele alıyoruz.

Şehr-emâneti a'zâsından Kasideci-zâde Ziyâ Efendi'nin Hilâfet-i Osmâniyye ve Saltanat-ı seniyye aleyhinde Avrupa'da neşrolunmakta olan zararlı evrâka yardımcılığı, bunları memâlik-i şâhâne'de neşre cür'et ettiği ihbârı edilmesi üzerine, onun kayınbirâderi olan Şûrây-ı Devlet Bidâyet Mahkemesi a'zâsı'ndan Ferdi Bey'in evinde muzır evrâk bulunmuştur. Bu evrâkın Ziyâ Efendi, Ferdi ve Said Beyler tarafından birlikte tertiblendiği ve yazıldığı kendi ifâdelerinden anlaşılmıştır. Sadr-ı A'zam Rif'at, Adliyye Nâzırı Abdurrahman, Şûrây-i Devlet Reisi Said, Tophâne Müşiri Zeki imzâlı, 16 Receb, 1317/8 Teşrinisânî, 1315 (21 Kasım, 1899) tarihli mazbatada, bunların

7 *Galatât-ı Terceme*, muhtelif ciltler (Defter'ler) hâlinde basılmıştır. Fehmi Edhem Karatay'ın hazırladığı katalogda 1, 2, 10, 13'üncü Defter'ler (İst., 1306) kaydedilmiştir (İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi *Türkçe Basmalar Alfabe Katalogu*, c. II., İst., 1956, Osman Yalçın Matbaası, s. 705). M. Seyfeddin Özege katalogunda 1-9'uncu Defter'ler bulunmaktadır; 1-5'inci Defter'ler 1306, 6-8'incisi 1308, 9'uncusu 1309'da, hepsi İstanbul'da yayımlanmıştır. (*Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*, c. II., İst., 1973, Forma — 28, s. 437). Kendi kitaplığımızda 5-12'nci Defter'ler vardır (*Galatât-ı Terceme*, Defter—11, İst., 1311, Kasbar Matbaası, s. 259-89; Defter—12, İst., 1312, Kasbar Matbaası, s. 290-318); ayrıca Defter—16 da mevcuttur (Kostantaniyye, 1315, Matbaa-i Ebüzziyâ, 471-512). *Galatât-ı Terceme*'nin 1'inci Defter'den başlayarak sayfa numaralarının yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

8 *Musavver Kaamûs-i Said*, *Fıransızca'dan Türkçe'ye*, c. I., Cüz: 1-4, İst., 1334, Matbaa-i Âmire, büyük boy (35x25), 320 sayfa. Bir önceki notta kayıtlı kataloglarda, kendi kitaplığımızda da vardır.

9 Celâl Sâhir Erozan'ın ve Şâirlerimizden Sekizinin Kullandıkları İğreti-Adları İsbâtlayan Notlar (Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl-3, Nu. 2, Nisan, 1974, s. 50 v.d.).

memleketin âsâyîşi, devlet menfaatinin sağlanması için rütbe ve nişanlarının kaldırılmasına, bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere me'murluklarından tardına, Cezâ Kânûnu'nun 55, 58'inci maddeleri zeyillerinin, ba'zı fıkralarına dayanılarak kal'a-bend olarak süresiz bahsedilmek üzere Fizân, veyâ Yemen'e sürülmelerine karâr verildiği bildirilmiştir. Said Bey Yemen'e sürüldüğüne göre ayrı bir *Îrâde*'nin bulunduğu anlaşıyorsa da, böyle bir belge Yıldız evrâkı arasında elde edilememiştir ¹⁰.

Ahmed Râsim, yaz kış ayağına lastik giymeği âdet ettiğinden Lastik Said lakabıyla anılan, yakından tanıdığı, siyâsî ve ilmi makâleleri, bizde hemen-hemen ilk def'a olarak Devletler Hukuku'na dâir yazdığı ciddi eserleri, Galatasaray ve Hukuk Mektebi'ndeki dersleri, dil sâhasındaki ilmi incelemeleri, Fıransızca'yı çok iyi bilmesi ile de çok şöhret kazanan Said Bey'in uğradığı bir iftirâ yüzünden Yemen'e sürüldüğünü, ev nakli yüzünden dağınık evrâkını gözden geçirirken onun bir şiirini bulduğunu kaydetmiştir; bu, onun San'a'da sürgün bulunduğu uzun yılların destanı mâhiyetinde, Bağdad Vâlisi Rizâ Paşa'nın,

*Devr-i la'lindê baş_eğmem bâde-î gül-fâme ben
Sâye-i pîr-î mugandâ minnet_etmem câm'e ben*

beytiyle başlayan gazeline nazîre şeklinde tertibedilmiştir. A. Râsim, bu şiirin sekiz beytini, yer-yer ma'nâlandırarak, tahlil ederek yayımlamıştır :

*Eski bir nazmî tehatturlâ düşüp ıkdâma ben
Eyledim tanzîr ü tahrîr nev-zemîn bir nâme ben
Zabt olunmaz at gibî vurdun benî yerden-yere
Nesr ve nazmında neler çektim senin ey hâme ben*

*Hırka-püş-î keyf-i vâlî ve müşîr oldum yazık
Belki yüzlercê fakîre giydirirken câme ben
Dâimâ eylerken_istihmâm ve tathîr-î beden
Tam dokuz yıl geçti kat'â girmedim hammâme ben*

10 İ.E.M. Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. ix., İst. 1940. Maârif Matbaası, s. 1616 v.d.

*Şiddet-i tazyîktan yıllarca imkân bulmadım
 Hâlinî evlâdımın tahkîk ve isti'lâme ben
 Bir kitâb ü bir varak vermezler insâf eyleyip
 Subhumû fikrimle isâl eyler oldum şâm'e ben*

*Öyle nahs-âlüd-ı eyyâmım ki 'ayb olmaz bana
 Enhas-î eyyâm dersem en büyük bayrâme ben
 Devlet ü millet utansın böyle istibdâddan
 Eyledikcê bunda gayret ömrümü itmâme ben*

Sürgünden döndükten sonra Said Bey'le ara-sıra buluşup görüşüklerini, mâviş, yumuk gözlerini oynatarak, "Meşrûtiyet'in ilânına o rütbe sevindim ki çektiklerimi unuttum; artık ne olursam olayım, bu nâiliyyet bana yeter!," dediğini kaydeden A. Râsim, yukarıdaki ikinci beytin tahlili dolayısıyla şu bilgiyi vermiştir: Abdü'l-Hamîd devrinde 300 (1884-85) senesine doğru birdenbire şiddetlendiği görülen, 324 (1908) tarihine kadar süren maârif düşmanlığı memleketin gelişme gücünü önlediği gibi, eserlerin en güzellerini yakmış, irfan sahiblerini memleketin ötesine-berisine atıp mahvetmeğe çalışmıştır. Çenberlitaş hamamının külhanı, eserlerin yakılmasına bir süre tahsis edildiği hâlde, bunun duyulması üzerine Matbaa-i Âmire'de ayrıca bir ocak yaptırılmıştır. Bu yazısını yayımladığı sırada bu ocağın yıkıntısının hâlâ durduğunu yazıyor. Şiir ve ilim dalındaki eski eserlerimizde felekten, devrândan, zamândan, baht ve tâli'den şikâyeti içine alan fıkralar, beyitler, v.b. şeyler, irfânı yakıp kül eden bu zulüm dolayısıyledir. Said Bey de, bu şiirin ikinci beytinde uğradığı musibeti, başına gelenleri kalemin uğursuzluğuna vermiştir¹¹.

11 Ahmed Râsim, *İstanbul Mektupları, Hâkimiyyet-i Milliyye*, Yıl-4, nu. 1245, 13 Ekim, 1924. Bu mağaaleye, yazanımızın *Muharrir Bu ya* adlı eserinde de yer verilmiştir (İst., 1927, Hamid Matbaası, s. 140 v.d.). Bu şiirin otuz beyti içine alan bütünü, Said Bey'in San'a Kal'ar'ında mahbusluğunun sonlarında söylediği manzûmesi olduğu bilgisi verilerek İ.E.M. Kemal İnal tarafından neşredilmiştir (A.e., s. 1628-29). İ.E.M.K. İnal, bu şiirin ilk mısra'ındaki, «Eski bir nazmı,, ibâresi dolayısıyla, "Nevres ile veliyy-i ni'meti Ali Rizâ Paşa'dan hangisine âid olduğuna dâir bin söz söylenen, hakikatte o kadar söze tehammülü olmayan gazel meşhûrdur,, notunu vermiş,

Said Bey'in aşağıdaki iki kıt'ası yine kal'a-bendliği sırasında yazılmıştır. Faydalandığımız yazmada bu kıt'alardan önce, "Ahrâr-i ümmetten İbn Kemal Said Beyefendi'nin zindân-ı felâketinde hâl-i uryânını görüp acıyan iki zât, güç hâl yırtık-pırtık bir entari bulabilerek ba'de't-ta'mir i'tâ ettikleri esnâda müşârün-ileyhin feryâd-nâmesi,, cümlesine yer verilmiştir ¹²:

*Askerē, sâire hiç aylık yok
Her taraftâ gam u mihnet pek çok
Bin aca bedel bulunmaz bir tok
Bu gün de ac kaldı çoluk-çocuk*

*Kul iki dostumu Yâ Rabb-i Kadîr
Keremen mazhar-i lutf ü eşvâk
Biri verdî, biri etti ta'mîr
Saîd'i koymadılar çırcıplak*

gazel'in A. Râsim'in de kaydettiği matla'ını neşretmiştir. Nâmık Kemal, Magosa'dan Zeynü'l-Âbidin Reşid'e gönderdiği, 1874'de yazıldığını tahmin ettiğimiz, Nevres aleyhinde düşüncelerini de içine alan mektubunda, "...Ali Rizâ Paşa'nın meşhûr-ı âlem olan bir **gazel**'ini çalacak ve hattâ kendi **Divân**'ına koyacak kadar mecnûn olmadığımın,, diyor; bu ifâdesinden, söz konusu **gazel**'in Nevres'e değil, Ali Rizâ Paşa'ya âid olduğu kanâatinde bulunduğu anlaşılır (F.A. Tansel, **Nâmık Kemal'in Husûsî Mektupları**, c. 1., Ankara, 1967, T.T. Kurumu Basımevi, s. 329). **Gazel**, Nevres **Divân**'ında vardır (İst., Matbaa-i Âmire, 1290, s. 138); Ziya Paşa'nın **Harâbât** adlı eserinde de Nevres adına kaydedilmiştir (c. 11., İst., 1292, Matbaa-i Âmire, s. 139). Kemal, **Harâbât**'a karşı tenkidlerine yer verdiği **Tahrîb-i Harâbât** adlı eserinde de mektubundaki düşüncelerini, aynı kanâatini tekrarlamıştır: «...Ali Rizâ Paşa merhûmun meşhûr-i âfâk olan bir **gazel**'ini sirkat eylemekten mâ'adâ şiire müteallık bir mehâreti ma'lûm olmayan Nevres Efendi'yi, Osmanlı şuarâsının en mümtâzlarından gösterdiniz!,, (İkinci bsm., İst., 1304, Matbaa-i Ebüzziyâ, s. 59).

12 Kendi kitaplığımızdaki bu müntehabât defteri, Konya eş-râfından, çiftlik sâhibi, bakkal dükkânı da bulunan Şükrü Emre tarafından yazılmış, oğullarından merhûm Neş'et Emre'nin baldızı olan arkadaşım Fikret Aral Hanım tarafından bize hediye edilmiştir. Kaydettiğimiz dörtlüklerden (s. 178) ilkinin son beyti vezin bakımından bozuktur; dördüncü mısra'ının doğrusu, "Kaldı bu gün aç çoluk-çocuk,, olabilir.



Aziz Efendi'nin Mısır'da bulunduğu yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı

HATTAT AZİZ EFENDİ

Muhiddin SERİN

Şu fenâ mülkünden gelmiş ve göçmüş nice dâhiler, nice kudretli san'atkârlar vardır. Herbiri ruhlarının serhatlerinden kopup gelen feryatları, zevkleri, beşer kulağına fısıldamış, dirliği ve düzeni bozulmuş cemiyetlerde duygu ve düşünce birliği sağlamışlardır. Kendi benliğinde nizâmı kuramayan san'atkârlar ise, içlerindeki huzursuzluğu cemiyete döküp, yıkıcı bir unsur olarak devamlı huzursuzluklara sebep olmuş, nesillerin ruhlarını zehirlemişlerdir. Ancak, vahdetçi bir rûha sâhib olan san'atkârlar, dinî ve mânevî hayâtı en güzel şekilde yaşamamıza vâsıta olmuşlardır.

San'atın bu birleştirici ve oldurucu kudretini çok iyi bilen ecdâdımız; tahsil çağına gelen gençleri, kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak, onlara bir hayat disiplini kazandırmak için, mûsiki veyâ hüsn-i hat gibi güzel san'atlardan biriyle meşgûl ederlerdi. Daha küçük yaşta hüsn-i hatta başlayan çocuklar, hocalarının dizi dibinde hem san'at öğrenir hem de şekillenir, yoğrulurdu. Çünkü hat san'atıyla berâber sabır, sebat, gayret, temizlik, tertip gibi pek çok güzel hasletler de kazanılırdı. Bu sebepledir ki bir zamanlar tekkeler; mûsiki, hat, tezhip, cilt gibi san'atların öğretildiği birer Güzel Sanatlar Akademisi mevkiinde idi. Bu mânevî eğitim merkezlerinde ferdler, cemi-



E.H. Ayverdi Koleksiyonu
Celî sülüs levha : 14,5x37 cm.

Aziz Efendi

«Hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?»
— Âyet-i Kerîme —

yete zararlı duygu, düşünce ve huylardan arındıktan sonra, okla yayın şekili, sonra hedefine fırlatılışı gibi cemiyete hediye edilirlerdi. Herbiri, etrafına emniyet veren, cemiyetin yüzünü gül gül eden mânâ erleri olarak hizmet verirlerdi.

Kendini aşır, muhitine san'at ve irfâniyle huzur ve sükun veren bahtiyarlarımızdan biri de Hattat Aziz Efendi'dir. 1871 târihinde Trabzon'un Maçka kasabasında doğan Aziz Efendi, küçük yaşta âilesi ile beraber İstanbul'a gelerek Kağıthâne köyüne yerleşir. Daha Sibyan Mekteb'i sıralarında hüsn-i hatta olan kabiliyetini farkedenden büyükleri, O'nu devrin büyük hattatlarından Filibeli Ârif Efendi'nin derslerine gönderirler. Uzun yıllar, usanmadan, Kâğıthâne köyünden Nuriosmâniye Câmii'ne derse gelir. Artık bu yazı öğrenme hevesi, onda, aşka inkılâb etmiştir. Hocasının verdiği meşikleri en iyi şekilde taklid edip, hattâ kendi ruh güzelliklerinden de yazıya ayrı bir şive katarak, emsâli arasında temâyüz etmekte, böylece hocasının hem muhabbetini hem de takdirlerini kazanmakta gecikmemiştir.

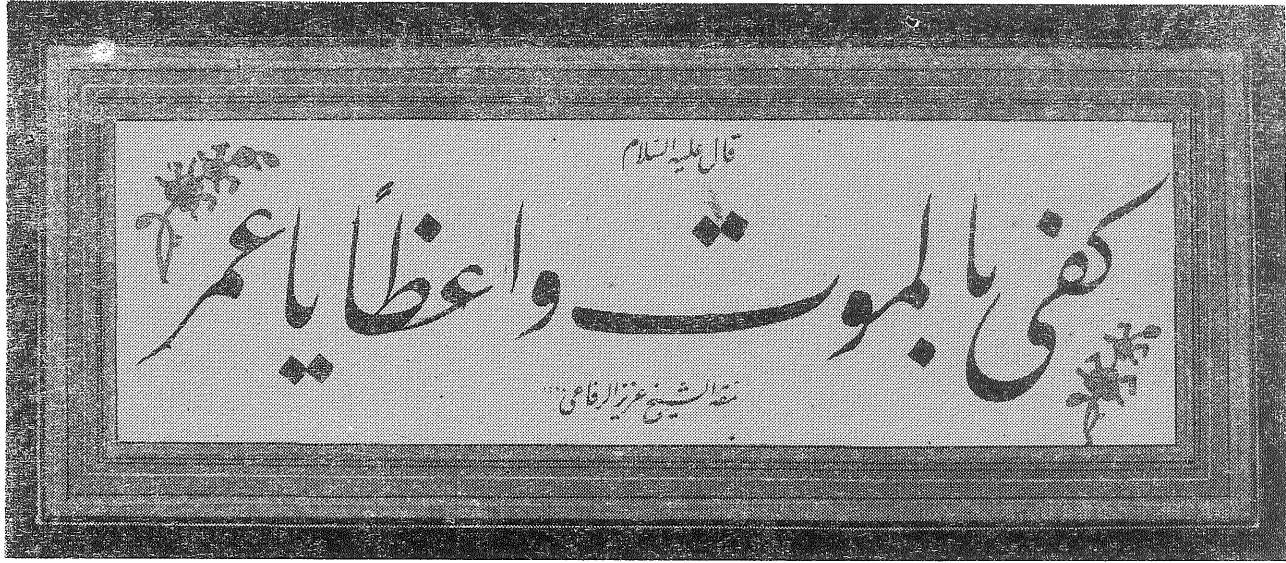
Şu hâdise, hocasıyla arasındaki münâsebeti ne güzel ifâde eder.

Çok şiddetli bir kış günü, hasta olduğu hâlde: «*Hiç kimse gelmese Aziz gelir*» diyerek dershâneye gelen Ârif Efendi, talebesinin, kendisini beklemekte olduğunu görünce hislerini gizleyemez.

— Evlâdım, bugün ders gösteremeyecek kadar rahatsızdım. Fakat seni mahzûn etmemek için geldim demesi üzerine, Aziz Efendi, gurûra kapılmadan, bir hükümdârın huzûrunda imişcesine saygıyla başını önüne eğerek, bu vesileyle serâpa edep numûnesi olduğunu isbât etmiş olur.

İşte hat san'atı müslüman Türklerin zevk ve estetik anlayışıyla, ancak böyle bir azmin, muhabbetin tevâzûun neticesinde doruk noktasına ulaşmıştır.

Aziz Efendi, hocası Ârif Efendi'den Sülûs ve Nesih yazılarının usul ve kâidelerini meşk ve tâlim ettikten sonra 1896 târihinde yazdıklarına imzâ koyma selâhiyeti demek olan icâzet aldı. Tâlik yazısını da Karınâbatlı Hasan Hüsnü Efendi'den nazârî ve amelî olarak tahsilette ve bu yazıda da 1894 târihinde icâzet aldı. Hasan Hüsnü Efendi'nin vefâtından sonra büyük



E.H. Ayverdi Kolleksiyonu
Ta'lik levha : 7,5x24 cm.

Azîz Efendi

«Yâ Ömer, sana nasihatçı olarak ölüm yeter!»

Celî üstâdı Sâmi Efendi'nin Horhor'daki evinde yapılan mûta'd toplantılara devâm ederek Celî-sülûs ve Celî-tâlık yazılarını öğrendi.

Divânî, Reyhânî, Muhakkak, Tevkîi, Rik'a yazılarını da bütün incelikleriyle bilir ve yazardı. Çok güzel Tuğra resmederdi. Eserlerine önceleri Abdülaziz Eyyûbî, Aziz daha sonraları ise Şeyh Mehmed Abdülazizü'r-Rifâî şeklinde imzâ koydu.

Bab-ı Meşihat'in çeşitli kademelerinde memûriyetle berâber Medresetü'l-Kuzat ve Mahmûdiye Rüşdiye Mekteplerinde, Hüsn-i Hat dersleri verdi. Devrinin en kıymetli hattatları arasına girerek «seriyyü'l-kalem» nâmıyla şöhret buldu. Uzak-yakın kendisinden talep edilen yazıları büyük bir titizlikle, tezhibine varıncaya kadar, bizzat hazırlardı.

Bu arada Şeyh Ken'an Rifâî'nin muhabbet halkasına girerek seyr-i sülûkünü tamamladı ve Ken'an Rifâî'nin dört halifesinden biri Şeyh Aziz Rifâî oldu.

Aziz Efendi'nin çizgiler arasındaki dünyâsını Sâmiha Ayverdi Hanımefendi şöyle anlatıyorlar :

«Bir olucu ve oldurucu Efendi'den efendilik berâtı almış bu muhâsebeli, murâkabeli büyük san'atkâr, devrinin en kudretli ve en namlı üstadlarından biri olmasına rağmen, verimli bir gayretle, mütevâzî evinin bir odacığında çalışırdı. Garibi şu ki, onun bu geceli ve gündüzlü faâliyetinden hissesine düşen kazanç, hemen de yalnız mânevî zevkten ibâretti. Maddî semeresi ise, açık göz araçların ve kapanın elinde kalırdı. Bu yüzü yumuşak ve eli bol san'atkârın yanına sokulup da dil dökerek yazı ısmarlayanların sipârişlerini karşılamak için yalnız emek değil, altın yaldız, boya, mürekkep, kalem ve kâğıt gibi hayli yekûn tutan bir malzeme de gerekirdi. Çok defâ, haftalar süren bu gayret ve emek mahsulleri sâhiplerine teslim edilirken, Aziz Efendi'nin rahlesinin üstüne bırakılan bedel, değil emeğini, masrafını dahî karşılamaktan uzak olurdu. Ama o, aslâ ses çıkarmaz, verileni münâkaşasız kabûl eder, hattâ elini dahî sürüp bakmadan, karısını çağırarak ve bilhassa para lâfını ağızına almamaya dikkat ederek :

— Hanım... şu rahlenin üstündekini alıver! der. Genç kadının eli, rahlenin üstündekilere her uzanışında âdetâ koca-



Aziz Efendi, Mısır'da Halil Ağa Medresesi önünde talebeleri ile berâber.

sının yalvarırcasına «beni bu sıkıntıdan kurtar!» demek istediğini tereddütsüz hissedirdi. Ne ki genç kadın, kocasının bu tutumunu olduğu gibi kabûl etmiş olmasına rağmen, gene de bâzan dayanamaz ve hiç değilse kapıdan çıkarken :

— Ne zahmet etmiş, hiç vermese daha iyi olurdu... diye sitem etmekten kendini alamazdı.

Çünkü o, günler günü bâzan haftalar haftası üstüne göz-nûru dökülmüş bu yazıların, tezhiplerinin de yapılp çerçeveselenerek, bir gelin gibi evden çıkıncaya kadar ne zahmetle hazırlandığını herkesden iyi bilirdi.¹

1922 târihinde Mısır Hükûmeti'nin talebi üzerine, Kâhire'ye gitti. İki sene Mevlevihâne'de Kral Fuad'a Mushâf-ı Şerif yazdı. Daha sonra Halil Ağa ve Şeyh Sâlih medreselerinde onbir sene hat ve tezhip öğretti. Yüzlerce talebe yetiştirdi.

Mısır'da kaldığı yıllar gerek hat gerekse tezhip ve ebrû san'atlarının bütün sırlarını gizlemeden cömertçe talebelerine verirken kemâl ve cemâliyle etrâfına huzur ve sükûn da verdi.

San'at çalışmalarından arta kalan zamânını Mevlevihâne'de irşat halkasına girenleri mânen yetiştirmekle geçirdi. Mevlevî dervişleri de kendisine intisâb etmişlerdi. Böylece ilim, irfan ve san'atı şahsında misâllendiren Aziz Efendi, cemiyetin de nasîbini en güzel şekilde vererek halkın mânevî susuzluğunu gidermekteydi. Mübârek dudaklarından dökülen her sözü bir hayat düstûru, her hareketi Hz. Muhammed'in sünnetine uygun örnek insandı. Her nerede kimin yanında olursa olsun, dâimâ derviş rûhunun verdiği edeple oturur, görene huzurda imiş hissini verirdi. Bir gün hayranlığını gizleyemeyen bir Mısırlı, bu hareketinin sebebini sorunca, Aziz Efendi :

— Her an Allah beni görüyor. Allâh'ın olmadığı yer ve zaman mı var? Her an huzurdayım, edebimi nasıl bozarım? cevâbını verir.

İşte Türk milleti yazıdaki büyük başarısını, böyle bir edeple zenginleşen imânına borçludur. Bu yolda müslüman imânıyla hareket etmedikçe, hat saltanatının sır perdelerini aralamak aslâ mümkün değildir. Bu yolda nice ihtiraslarına

1 İbrâhim Efendi Konağı, İstanbul, 1964. Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 99-100.

zebun, mağrur, şöhrat düşkünü kimseler zelil olmuş nasiplerini alamamışlardır.

Mısır'ın iklimi kendisine iyi gelmediği için önce âilesi, sonra kendisi İstanbul'a döndü. Vazifesini tamamlamanın verdiği huzur içinde, 1934 târihinde, ebedî hayâta hicret etti ve Edirnekapı kabristanı'na defnolundu.

Sayılamayacak kadar çok eser verdi. Türk san'atına kazandırılmış emsâlsiz eserleri arasında, Bursa Ulu Câmii'ndeki Celi Sülûs ve Tâlık iki levhası, onbir Mushâf-ı Şerif; bunlardan biri Afganistan Emîri'nde, biri Mısır Krallığı hazînesinde, biri Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın vâlikesinde, biri Mısır'da tab edilmiş, iki Mushaf da Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonundadır. Diğerlerinin nerede ve kimde olduğu belli değildir. Hutut-ı mütenevvia (çeşitli hatlarla) ile yazdığı üç büyük hilyeden biri Topkapı müzesinde, diğer ikisi de Ekrem Hakkı Ayverdi Beyefendi'dedir. Yirmiyi aşkın Sülûs Tâlık mecmûaları, seksen sahife olarak 1352'de yazdığı kasîde-i bürde basılmıştır. Ayrıca çeşitli koleksiyon ve evlerde, bilhassa dâmâdı Ekrem Hakkı Bey'de nâdide murakkâ ve levhaları mevcuttur.

Münir Nureddin, Askerî Rüşdiye’de, Kadıköy Sultânisi’nde ve bir ara Macaristan’a giderek ziraat mektebinde okumuştur. Sonra kesin olarak mûsikî mesleğine atılmıştır.

Küçük yaşlarında okul sıralarında iken ses güzelliği ve mûsikî kabiliyeti ile dikkati çekti. İlk mûsikî derslerini babasından elde ettikten sonra 1915’de Kadıköy’de bulunan «Dârü’l-Feyz-i Mûsikî»ye girdi. Buranın hânendebaşısı, Yeniköylü Zâkir Hâfız Hânende Hasan Efendi’nin yetiştirmelerinden Edhem Nuri Bey’den mûsikî meşk etti. Bir yandan da geniş bir mûsikî çevresi olan babasının evindeki mûsikî toplantılarına katılıyor, eve devâm eden üstadlardan istifâde ediyordu. Bunlardan Üsküdarlı Hoca Ziyâ Bey, genç Münir Nureddin ile esaslı şekilde ilgilenerek ders verdi. 1917’de «Dârü’l-Elhân»a girerek Zekâi Dede’nin oğlu Hâfız Ahmed Efendi’nin öğrencisi oldu. Yine bu sıralarda, yeni kurulan Ali Rifat Bey başkanlığındaki «Şark Mûsikî Cemiyeti»nin kurucu üyeleri arasında yer aldı.

Artık genç, fakat tanınmış bir hânende idi. Osmanlı İmparatorluğu’nun en yüksek mûsikî müessesesi «Muzika-i Hümayûn» 1923’de kapılarını Münir Nureddin’e açtı. Cumhûriyet’e devr olan bu kuruluştan «Riyâset-i Cumhur İnce Saz Hey’eti»ne dâhil olarak Ankara’ya gitti. 1926’da vazifeden ayrıldı. Bir süre plak okuma işleri ile meşgûl oldu. Meşhur bir san’atkâr olduğu hâlde kendisinde bir eksiklik hissediyordu. Bu sebeple Batı tarzında bir ses eğitimi görmesi gerektiği kanaatine vardı. 1927’de Paris’e giderek orada bir yıl kadar kaldı. Paris’de solfej, şan, piyano dersleri aldı. 1928’de yurda döndü.

Şimdi bizim tanıdığımız Münir Nureddin san’at hayatına yeniden doğuyordu. Ses san’atkârlığında yeni ve değişmez bir şahsiyet edinmişti. Bu şahsiyet, klâsik Türk mûsikisi üslûbunu muhâfaza ederek Batı ses tekniğini uygulama esâsına dayanıyor; bu zeminde yükselen yumuşak, ince, duygulu ve asil sesi dinleyenleri etkiliyor ve kendine çekiyordu. Daha önceleri «Dârü’l-Feyz-i Mûsikî», «Şark Mûsikî Cemiyeti», «Riyâset-i Cumhur Fasıl Hey’eti» gibi yerlerde verdiği konserlerden farklı olarak 1930’da Fransız Tiyatrosu sahnesinde bu yeni veçhesiyle ilk ciddi solo konserini verdi. Ve artık bu yolda tek başına devâm etti. Milli mûsikinin en ağır şekilde hücumlara uğradığı devirlerde bile tutumunu değiştirmeyerek konserlerini verdi ve



Münir Nureddin Selçuk 1971 senesinde Kubbealtı Cemiyeti'nde talebeleriyle.



Kubbealtı Cemiyeti Mûsıkî Enstitüsü hocaları (sağdan sola) :
Münir Nureddin Selçuk, Yusuf Ömürlü, Kemâl Batanay

her zaman takdir topladı. Uzun süreler gazinolarda ve her yıl Saray Sineması'nda dâimâ heyecanla beklenen konserler verdi. Ticârî plaklar ve Klasik Mûsıkî plâkları doldurdu. Fakat ciddi mânâda bir ölçüyü elden bırakmadı. Hattâ gazinolara konser salonlarının ağırbaşlı havasını getirmeye muvaffak oldu.

Yaz mevsiminde Kadıköy'de bahçe gazinolarında verdiği konserler bir başka âlem olurdu. İlk gençlik yıllarımda bir yaz gecesi sandal içinden bir Münir Nureddin konseri dinlemiştim. Fenerbahçe'nin Belvü'sünde okuduğu akşamlar öyle olurdu. Denizde biriken kalabalık, sandallarda bulunan bir kısım dinleyenler denizden konseri tâkib ederlerdi. Bir taraftan denizin gazinodan sulara akseden parıltılı oynak dalgaları, küreklerin ziyâlarıyla geçitirilir, bu esnada Belvü'den yükselen billûr gibi bir ses denizde yankılanırdı.

Mûsıkî mesleğinin bir merhalesinde, ses san'atkârlığının yanı sıra hocalığa başladı. 1953'de İstanbul Radyosu Türk mûsıkisi müşâviri ve stajyer öğrencilere öğretmen idi. Bu sırada İstanbul Belediye Konservatuvarı Türk Mûsıkisi İcrâ Hey'eti Şefliğine getirildi. Aynı zamanda Konservatuar'da üslûp dersi vermeğe başladı. Onaltı yıldan fazla bu vazifede bulundu.

1971 ilâ 1973 yıllarında Kubbealtı Cemiyeti Mûsikî Enstitüsü'nde usul ve tavrı dersleri verdi. Son resmî vazifesi İstanbul Türk Mûsikisi Devlet Konservatuvarı'nda repertuar öğretmenliğidir.

O, yüzyılımızın hânendesidir, ve yüzyılımızın sesidir. İlk gençliğinde başlayan parlak sesini yarım yüzyıldan fazla devâm ettirdi. Kâhire'de, Bağdat'ta ve Paris'de konserler verdi. Bestekârlığında; klasik ve hafif parçalarında, bir seviyenin altına hiç düşmedi.

Bestekârlıkta, Münir Nureddin adı çok zaman Yahyâ Kemâl ile birlikte anılır. Bu aslında çok tabiidir. Zîrâ her bestekâr bestelerini çağının şâirlerinden aldığı güftelerle süsler. Bu çağ-daş eser yaratmanın, devrinin eseri olmanın bir zarûretidir. Bu sebeplerle Türk şiirinin zirvesi olan Yahyâ Kemâl ile ses san'atının üstâdı ve bsetekâr Münir Nureddin'i bir arada buluyoruz. Selçuk, Yahyâ Kemâl ile bu san'at arkadaşlığından ötürü biraz daha bizdendir, biraz daha İstanbul'dandır. Yahyâ Kemâl ile berâber bize aruzu, aruzla berâber İstanbul'u terennüm eder, İstanbul'u sevdirebilir, aşk ve muhabbet dışındaki konuları işler. İşte Yahyâ Kemâl'in şiirlerinden seçilme güftelerle bestelenmiş eserlerin bir listesi :

«Biz şi'ri böyle söyledik ağyâr söylesin» rast kârçe.

«Sâki, safâ-yı meyle parıldasın câmımız» rast nakış aksak semâi.

«Vur pençe-i Âli'deki şemşir aşkına» mâhur mehter marşı.

«Âheste çek kürekleri mehtâb uyanmasın» sultanî yegâh gazel.

«İstinye körfezinde bu akşam garibliği» nihâvend sofyan fantezi.

Ve şarkılar :

«Kandilli yüzerken uykularda» nihavend.

«Bir gülşene vardık ki uzak mihr ile mehden» mâhur, curcuna.

«Zil, şal ve gül, bu raksın bütün hızı» kürdili hicazkâr, nim semâi.

«Ey nâz ü işve, velvele-i şân olan sana» kürdili hicazkâr.

«Dil uyur mest olarak, yâr-ı dilârâ söyler» hüzzam, aksak.

«Sana dün bir tepeden bakdım aziz İstanbul» hicaz, nim semâi.

«Çepçevre bahâr içinde bir yer gördük» muhayyer, düyek.
 «Hâfız'ın kabri olan bağgede bir gül varmış» rast.
 «Bir merhaleden güneşle deryâ görünür» uşşak, semâî.
 «Dönülmez akşamın ufkundayız, vakit çok geç» segâh,
 düyek.

Ve bir lâhzada, yapımcısı Münir Nureddin'i de içine alarak bizden uzaklaşan Sessiz Gemi : «Artık demir almak günü gelmişse zamandan» hümayûn, nim sofyan.

Bestelerinde arûzu temel bir mûsîkî unsuru olarak almış ve sadâkatle kullanmıştır. Öyle ki, onun bestelerinde âdetâ arûzun taktiini duymak kâbildir. Arûz bâzı bestelerinde bir kalp gibi atar, bir su gibi akar gider. Şimdi sizlere «Gece» başlıklı şarkısını seslendirirken bir yandan da arûza tıpatıp uygunluğunu gözler önüne serip kulaklara nüfûz eden güzel-liği anlatmaya çalışacağım :

GECE

*Kandilli yüzer — ken uykularda
 Mehtâbı sürük — ledik sulara
 Mef'ûlü mefâ — ilün fe'ûlün*

*Bir yoldu parıl — dayan gümüştən
 Gittik... bahs aç — madık dönüştən
 Mef'ûlü mefâ — ilün fe'ûlün*

*Hülyâ tepeler — hayâl ağaçlar
 Durgun suda din — lenen yamaçlar
 Mef'ûlü mefâ — ilün fe'ûlün*

.....

Sizlere bir edebî metni okur gibi mûsîkisini verdiğim şarkıda arûz ile beste birbirinden ayrılmayacak derecede kaynaşmıştır. Bu şarkının usûlü artık ne «Sofyan», ne de «Düyek»tir; sâdece «Mef'ûlü mefâilün fe'ûlün»dür.

Fakat hence Münir Nureddin'in en güçlü tarafı, ses san'at-kârlığı ile bestekârlık ilhâmının, şiirle en güzel örgülendiği gazelhanlığında tecelli eder. Kanâatimce, gazellerinin hepsi em-salsızdır. Okuduğu birçok gazelin plak veyâ banda tesbit edilmiş olduğunu gönül ne kadar istiyor.

Mûsikîyi bir meşgale olarak değil, hayâtının mânâsı olarak kabûl etmişti. Ömrü boyunca ondan bir an dahî kopmadı, ayrılmadı. Hayat ile memat arasında, o esrârengiz yolculuğa çıkma hazırlığı denebilecek günlerde sık sık kendinden geçerek hayâlindeki mûsikî hayâtından parçaları yaşadı ve sayıkladı.

Münir Nureddin'in, 15 yaşında iken, bir üstadlar hey'eti huzûrundaki meşk sahnesini bestekâr, sâzende ve hoca, muhterem Cevdet Çağla şöyle anlatıyor :

«Kadıköy Sultânîsi'nin önündeki yeşil çimenlerle kaplı Haydarpaşa Çayırı'na çıktığımız bir gün, müşterek bir arkadaşımız biz iki mûsikî heveskârı genci birbirine tanıştırdı. O gün ilk defâ Münir Nureddin'i Beyatî-Arabân «Ni'met-i Vaslın» şarkısı ile dinledim. O da benim keman çaldığımı öğrenmişti. Ertesi hafta Kadıköy'deki evlerinde yapılacak meşke beni de çağırdı. Gittiğimde, bir odada mûsikimizin birçok üstâdını yer minderlerine çepeçevre oturmuş buldum. Bu zevâtı Münir, teker teker bana açıklıyordu : En başta çenber sakallı, göbekli ve ellerini karnı üzerinde kavuşturmuş Rahmi Bey; yanında sıra ile, sıska esmer bir zât olan Üsküdarlı Ziyâ Bey, şişmanca bir zat Ali Rifat Bey ve Şehlâ Kaşyarık Hüsamettin Bey ile aralarında ufak tefek bir şahıs olan Zekâî-zâde Ahmed Efendi ve en kenarda Lem'i Bey'i ilk defâ ve bir arada görüyordum. Bu büyücek odanın ortasında bir minder ve onun önünde bir rahle bulunuyordu. Münir Nureddin, bir besmele çektikten sonra bu mindere dizüstü gelmek üzere oturdu. İki elini dizlerinin üzerine koydu. Usul vurarak şimdi hatırlayamadığım bir besteyi okumaya başladı. Bestenin bir yerinde; dinleyen üstadlar arasında bir konuyu müzâkere etmek için ara verildi. Her üstad bu besteyi hocasından nasıl meşk ettiğini teker teker anlatıyor ve okuyordu. Küçük Münir Nureddin dakikalarca süren bu mübâheseleri, münâkaşaları, okunan nağmeleri tavırlarıyla birlikte dikkat ve sabırla dinliyor ve hâfızasına nakşediyordu. Sonra tekrar kaldığı yerden besteyi terennüme başlıyordu.» İşte Münir Nureddin, klasik mûsikî tavırlarını bu sabırlı ve sebatlı çalışmaları sâyesinde öğrendi ve bize ulaştırdı.

O, İstanbul'dan doğup yükselerek elli yıldan fazla bir süre Orta-Doğu semâlarını ışıklar saçarak aydınlatan, sonra yine doğduğu yere kayan bir yıldız idi.

HOCAMIZ MÜNİR NUREDDİN SELÇUK

Galib ÇOLAKOĞLU
(Devlet Klâsik Türk Müziği Korosu)

Ve Münir Nureddin Selçuk Hoca da göçtü. Her can taşıyanın tatması mukadder olanı tadarak âlem-i bekâya yürüdü. Onu sesinden, bir mûsıkî icrâcısı olarak tanıyanlar muhakkak ki çok üzüldüler ve yeri dolmayacak gerçek bir san'at-kârı kaybetmenin derin acısını duydular. Fakat onu kaybetmenin acısını yüreğinin tâ ortasında hissedenler muhakkak ki onu şahsen tanıyanlar, mûsıkîmizin mes'elelerini yakından bilenler ve bu mûsıkînin bugüne gelmesinde onun gayretlerini ve hissesini yakinen bilenlerdir.

Fakir onun, ölümünden tam on yıl evvel, 1971 Nisan'ında Kubbealtı Cemiyeti Mûsıkî Enstitüsü'nde talebesi oldum. Fakat hayâtımın en büyük iftihar vesilelerinden biri olan bu talebelik, hocanın 1973 Nisan'ında sıhhi sebeplerle Cemiyet'i bırakmak zorunda kalmasıyla ancak iki yıl sürebildi. Bu iki yıl boyunca Münir Nureddin Bey, cemiyete devâm etmekte olan pekçok talebeye feyiz kaynağı oldu. Arkadaşı H. Kemâl Batanay da kendisi gibi cemiyette hocamızdı ve bu iki üstadın biraraya geldiklerinde yaptıkları mûsıkî sohbetleri, hakikaten tadına doyumaz anlar olurdu.

Münir Nureddin Hoca derslerine piyanodan sesler basarak başlar, sesleri bize tekrâr ettirir ve bu çalışmayı her ders bıkmadan, büyük bir ciddiyet ve şevkle sürdürürdü. Bizlere mûsıkîmizin en nâdide eserlerini meşk eder, onları ipek gibi sesiyle hâfızalarımızın ufuklarına nakşederdi.

Cemiyetin bir konserinde, programda olmadığı ve bize de geçmemiş olduğu hâlde, yüksek sesle istekler vâki olması üzerine, kendini tutamayıp «Yok başka yerin lutfu ne yazdan, ne de kıştan» — Kalamış — şarkısını solo olarak okuması, nakaratlarında da bize işâret ederek okutması, talebelerine konserde dahî eser geçtiğini gösteren hoş bir hâtirâ olmuştur.

Ölümü ile mûsıkî târimimizdeki mümtaz mevkîini alan bu büyük icrâcî, bestekâr ve ustaya, Münir Nureddin Selçuk Hocama, Mevlâ'dan mağfiret ve rahmetler niyâz ederim.

HABERLER :

★ 16.5.1981 günü, saat 16.00'da Kubbealtı Cemiyeti Mûsıkî Enstitüsü talebeleri Yusuf Ömürlü idâresinde «Yunus İlahîleri» konserini vermişlerdir. Mûsıkî Enstitümüzde 1971 - 1973 Usul ve Tavrî dersleri hocalığı yapan merhum Münir Nureddin Selçuk'un hâtırasını anmak için Haydar Sanal Bey bir konuşma yapmış, ses san'atkârı Recep Birgit, M.N. Selçuk'un bestelerini okumuştur. Konserin ikinci kısmında Yunus İlahîleri icrâ edilmiştir. Konser seçkin bir dâvetli topluluğu tarafından zevk ve şevkle dinlenmiştir.

★ Mecmûamızın baskısı esnâsında kaybetmiş olduğumuz (22.6.1981), Kubbealtı Cemiyeti Mûsıkî Enstitüsü hocamız, Hattat Kemâl Batanay'ı rahmetle yâd eder, vefâtını muhterem okuyucularımıza ve san'atkâr arkadaşlarıyla, san'at severler muhitine üzüntü ile haber verirken, âilesine de başsağlığı dileriz.

★ Türkiye Milli Kültür Vakfı'nın geçen sene Hicret'in 1400'cü yılı münâsebetiyle tertib ettiği «Hicret Şiiri» yarışmasında, mecmûamızın Temmuz 1980 sayısında neşredilen, Mustafa Tahralı'nın «Hicret» başlıklı şiiri birincilik armağanına lâyık görülmüştür.

Armağanlar 16 Mayıs 1981 târihinde Marmara - Etap Otelinde yapılan merâsimde tevzî edilmiştir. Yarışmaya iştirâk eden şiirlerin değerlendirilmesini yapan Pof. Dr. Mehmed Kaplan Bey bu şiirler hakkında bilgi verdikten sonra gerçek ve öz şiirin nasıl olması gerektiği husûsunda kısa bir konuşma yapmış «Günümüz şâirlerinin Yahyâ Kemâl'i örnek almaları gerektiğini, Onu aşmak sûretiyle öz ve gerçek şiirler yazabileceklerini» belirtmiştir. Mûteâkıben Mustafa Tahralı «Hicret» şiirini okumuş ve Prof. Dr. Mehmed Kaplan bey tarafından kendisine birincilik armağanı verilmiştir. Daha sonra derece alan şiirlerin şâirlerine armağanları tevzî edilmiştir.

Aynı toplantıda Türkiye Milli Kültür Vakfı kültür komitesinin düzenlediği, ilk baskıları 1979 yılında yapılan ve milli kültürümüze hizmet eden eserlerde armağana lâyık görülen eserlerin yazarlarına mükâfatları tevzî edilmiştir. Derece kazanan «Hicret» şiirleri ve mükâfat kazanan eserler şunlardır :

HİCRET
(Birinci)

Mustafa Tahralı

HİCRET DUYGULARI
(İkinci)

Yahyâ Akengin

HİCRET DESTÂNI
(Türkiye Milli Kültür
Vakfı Armağanı)

Mustafa Miyasoğlu

HİCRET BESTESİ
(Teşvik)

Rıfki Kaymaz

HİCRET TÂRİHİ
(Teşvik)

Nâfiz Usman Çiğillioğlu

HİCRET
(Teşvik)

Fâtih Özsü

HİCRET
(Teşvik)

Suat Cebeci

DORUKLARDAN DORUĞA
(Teşvik)

Mustafa Rûhi Şirin

Armağana lâyık görülen eserler ve yazarları :

Din dalında :

İSLÂM İKTİSÂDINA GİRİŞ
(Türkiye Milli Kültür
Vakfı Armağanı)

Ahmet Debbâğoglu

KELÂM AÇISINDAN
İNSAN ve FİİLLERİ
(Jüri Özel Armağanı)

Doç. Dr. Şerafettin Gölcük

RESÛLULLÂHA GÖRE
ÂİLE VE OKULDA
ÇOCUK TERBİYESİ
(Teşvik Armağanı)

Doç. Dr. İbrâhim Cânan

Fikir dalında :

SİBERNETİK
(Türkiye Milli Kültür
Vakfı Armağanı)

Prof. Dr. Ayhan Songar

Tarih dalında :

DÖNMELER ve DÖNMELİK

TÂRİHİ

(Jüri Özel Armağanı)

Abdurrahman Küçük

Edebiyat dalında :

GENÇLİĞİM EYVAH

(Türkiye Millî Kültür

Vakfı Armağanı)

Tarık Buğra

ÜSKÜP'TEN KOSOVA'YA

(Jüri Özel Armağanı)

Yavuz Bülend Bâkiler

FÂTİH SULTAN MEHMET

(Jüri Özel Armağanı)

M. Fâruk Gürtunca

SANATÇI DOSTLARIM

(Jüri Özel Armağanı)

Mehmet Çınarlı

KÖPRÜBAŞI

(Teşvik Armağanı)

Yavuz Bahadıroğlu

Araştırma dalı :

HİKÂYE TAHLİLLERİ

(Türkiye Millî Kültür

Vakfı Armağanı)

Prof. Dr. Mehmet Kaplan

YENİ KELİMELER

SÖZLÜĞÜ

(Jüri Özel Armağanı)

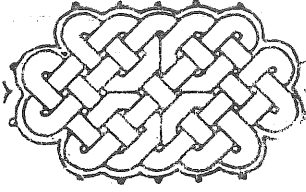
Prof. Dr. Fâruk Kadri Timurtaş

MİZANCI MURAD BEY

(Türkiye Millî Kültür

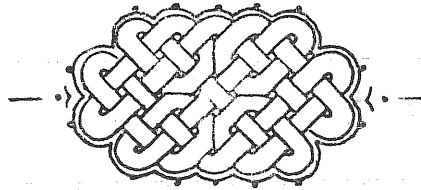
Vakfı Armağanı)

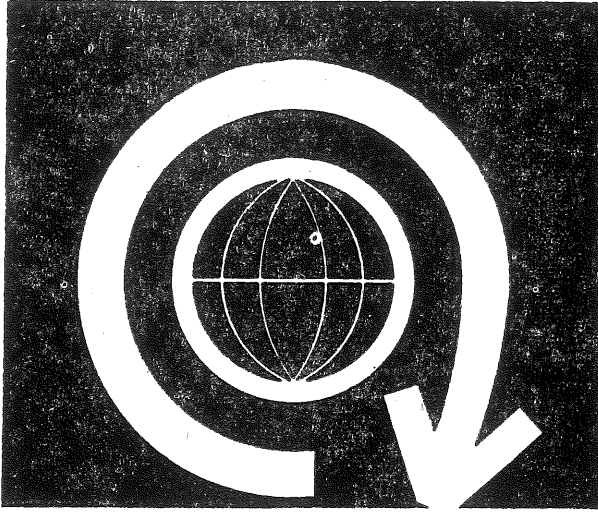
Doç. Dr. Birol Emil



ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*





Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK



her şeyi ile özel

kalitesi, ambalajı,
mutfağınızdaki yeri ile...

SINANGİL UNLARI İLE YAPILAN HAMUR İŞLERİNİN DE
ÖZEL BİR TADI, ÖZEL BİR GÖRÜNTÜSÜ VARDIR.

SINANGİL UNLARI



Adres : Büyükdere Cad.Fargo Han147/3
Zincirlikuyu-İstanbul
P.K. : 56 Levent-İstanbul
telefon : 66 84 50 (5 hat)- 66 33 52
telgraf : Muzafsın- Levent/İstanbul
teleks : 23652 Siho Tr- 23617 Trsm Tr.

MODERN
GRAİK

Çevrenize bakın!

bir Ziraat Bankası şubesi ile
mutlaka karşılaşırsınız.

